

تبیین مفهوم احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۳۰ | تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

خسرو پورجووان

دانشجوی دکتری، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی تهران غرب، تهران، ایران.
pourjavan@tvu.ac.ir

آوبده طلایی

استادیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، تهران، ایران.
a.talaei@wtiau.ac.ir (نویسنده مسئول)

محمد هادی کابلی

استادیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند، دماوند، ایران.
hadikaboli@gmail.com

چکیده

محیط زندگی افراد از مهم‌ترین عرصه‌های شکل دهنده رفتار اجتماعی انسان‌ها بشمار می‌رود. در این محیط همواره روابط میان افراد خانواده و همسایگان در جریان است. مجتمع‌های مسکونی در شهرها از مهم‌ترین این مکان‌ها شناخته می‌شوند. لزوم داشتن شاخصه‌هایی در این محیط زمینه دستیابی به صمیمیت، آرامش، گسترش روابط و پیوندهای اجتماعی، امنیت اجتماعی در یک جامعه فراهم و جامعه سلامت و شاداب با روابط اجتماعی مستحکم را پایه‌گذاری می‌نماید. این پژوهش تبیین مفهوم احساس آسایش را یکی از مقوله‌های تأثیرگذار بر کیفیت ارتباط انسان با محیط مسکونی شناسایی نموده است. بدین‌منظور، ابتدا مؤلفه‌های مؤثر بر مفهوم احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه عوامل مرتبط با این مؤلفه‌ها شناسایی و معرفی می‌گردند. پرسش اصلی پژوهش؛ احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی بر اساس چه مؤلفه‌هایی سنجیده می‌شود؟ جهت پاسخ به سوال پژوهش ابتدا مؤلفه‌های اصلی مرتبط با موضوع شامل کالبدی و عملکردی مورد بررسی قرار گرفته و مؤلفه اجتماعی شاخص سومی است که موجب تکامل دو مؤلفه شده و دستیابی به مفهوم احساس آسایش را فراهم می‌آورد. ضمن اینکه عوامل مرتبط با مؤلفه‌های اشاره شده نیز شناسایی و ارائه می‌گردند. جهت بررسی عوامل اثرگذار با انتخاب دو نمونه موردی مجتمع مسکونی در شهر تهران شامل مجتمع مسکونی چهارصد دستگاه نازی آباد و مجتمع مسکونی خیام یافته‌های پژوهش با کمک یک پرسشنامه مورد ارزیابی قرار می‌گیرند و نتایج حاصل از پرسشنامه با کمک نرم‌افزار SPSS و آزمون T تحلیل می‌شوند. روش تحقیق در این پژوهش ترکیبی می‌باشد و جمع‌آوری اطلاعات کمی، تحلیل و ترکیب اطلاعات کیفی، به‌منظور شناخت مسأله تحقیق انجام شده است. در خاتمه پژوهش نتیجه‌گیری لازم ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: احساس آسایش، مسکن اجتماعی، مجتمع‌های مسکونی، کیفیت زندگی، مؤلفه اجتماعی

مقدمه

سکونت‌گاه (مکان) مناسب به آرامش می‌رسد. آرامش و آسایش از جمله نیازهای روحی و جسمی افراد می‌باشد. اتفاقات بسیاری در گذر زمان موجب تغییر سبک زندگی در جوامع شد و شکل سکونت‌گاه انسان دچار تغییرات بسیاری شد. هرچه علم و تکنولوژی توسعه پیدا کرد، سبک زندگی نیز متفاوت‌تر از گذشته شد. بخصوص پس از وقوع انقلاب صنعتی در غرب این مقوله ابعاد وسیعی را فرا گرفت. رشد در جوامع غربی با سرعت بسیار بیشتری بوقوع پیوست. در عصر حاضر زندگی افراد از هر قوم و نژادی بسیار متفاوت‌تر از گذشته خود شده‌اند. در گذشته به دلیل اینکه زندگی در تراکم بسیار کم در تعداد واحدهای مسکونی و تعداد نفرات ساکن در آن منطقه در جریان بود، آنچنان که باید و شاید روابط اجتماعی گسترده‌ای جاری و ساری نبود و فقط در مراکز پرجمعیت شهری و مقرهای حکومتی قوانینی وضع شده بود.

جهان روز به روز در حال تغییر است. در عصر حاضر نگاه به مسکن و مجتمع‌های مسکونی متفاوت از گذشته می‌باشد. بخصوص عوامل غیرقابل پیش بینی نیز ممکن است تمام معادلات و قوانین نوشته یا نانوشته را دستخوش تغییراتی نماید. به‌عنوان مثال بیماری کرونا در اواخر سال ۲۰۱۹ در همه جهان گسترش یافت و عموم مردم جهان ناگزیر برای قطع زنجیره انتقال و مصون ماندن از بیماری برای مدت طولانی در خانه ماندند، این موضوع شاید در نگاه اول سطحی به نظر بیاید، اما قطع کامل روابط اجتماعی و آرامش اجتماعی را به همراه داشت. به ناچار کاهش هر نوع روابطی برای طولانی تبعات سنگینی را به دنبال داشت و روابط اجتماعی ناخواهگاه کاهش چشمگیری داشت و آسیب‌های اجتماعی (فارغ از سایر آسیب‌های دیگری همچون اقتصادی، فرهنگی، علمی و ...) در تمامی زمینه‌ها بر مردم تحمیل شد. چه بسا بشر در آینده نیز با اینگونه بحران‌ها دوباره دست به گریبان شود. بنابراین ضروری است در ساخت و یا بازسازی مجتمع‌های مسکونی دقت بسیاری لحاظ شود و تلاش گردد نیازهای خانواده در ابعاد فرهنگی و اجتماعی بازنگری و حتی قوانین مربوطه نیز در این خصوص تغییر یابد. یکی از عواملی که در جهت مقابله با اینگونه بحران‌ها می‌تواند مثرتر باشد دستیابی به مفهوم احساس آسایش در ساخت مجتمع‌های مسکونی است. احساس آسایش متأثر از نیازهای کالبدی و اجتماعی شکل می‌گیرد و به یکی سری عوامل وابسته است. بنابراین جهت دستیابی به مفهوم احساس آسایش

مکان زندگی افراد ساکن در شهرهای بزرگ عموماً مجتمع‌های مسکونی می‌باشد. به دلایل مختلف ساختار کالبدی و عملکردی مجتمع‌های مسکونی روز به روز دستخوش تغییر و تحول می‌گردد. یکی از دلایل مهم این تحولات، پیشرفت علم و تکنولوژی می‌باشد که موجب تغییرات در شیوه زندگی آپارتمانی نیز می‌شود. فرهنگ آپارتمان نشینی از مهم‌ترین تحولات در فرآیند اسکان بشر در شهرها می‌باشد که به فرم غالب مسکن شهری در دوران معاصر تبدیل شده است. مجتمع‌های مسکونی که زمانی قرار بود با قرارگیری در میان فضاهای سبز و زیبا و متراکم، محیط‌هایی با کیفیت و بستری مطلوب برای تعاملات اجتماعی ساکنین ایجاد کنند، به تدریج به مجتمع‌های آپارتمانی با تراکم بسیار بالا مبدل شدند. فضاهای عمومی که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن سهیم‌اند، محل تبادل افکار و اطلاعات و مکانی برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی هستند. این گونه فضاها مشتمل بر فضاهای گوناگونی چون معابر، فضاهای باز عمومی، میادین، پلازاها، پارک‌ها، زمین‌های بازی، سواحل و ناره‌ها و سایر فرم‌های فضاهای تجمع می‌باشند. عوامل مختلفی، شرایط زندگی در مجتمع‌های مسکونی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. امروزه مشکلات عدیده‌ای برای ساکنین مجتمع‌های مسکونی وجود دارد. با تمام فراز و فرودهایی که در زندگی افراد ساکن در مجتمع‌ها وجود دارد، دستیابی به مفهوم احساس آسایش در مکان زندگی افراد می‌تواند تحولات مثبتی در ساختار زندگی آپارتمانی بوجود آورد. فراهم آوردن شرایط زندگی مناسب توأم با آرامش و آسایش مستلزم توجه به یک سری عوامل است. لذا مساله شناخت موضوع و مؤلفه‌ها و عوامل اثرگذار بر مفهوم آسایش زمینه زندگی با شرایط مطلوب‌تر را به همراه دارد.

بیان مساله

سکونت‌گاه مناسب از نیازهای اولیه و ضروری انسان‌ها است. همواره یکی فاکتورهای مهم پرورش کیفی و کمی افراد، مکان مناسب زندگی می‌باشد. مکان حقیقتاً عامل رشد افراد است. تا جایی که شولتز^۱ در توصیف مکان، آن را عامل شناسایی خود در عالم می‌پندارد و مکان یا به تعبیری خانه؛ جایی است که انسان حرکت خود را از آنجا آغاز می‌کند و بدانجا نیز باز می‌گردد (نوربرگ شولتز، ۱۳۸۱: ۵۴۲). انسان در خانه و

است ضروری است که عوامل و شاخصه‌هایی مرتبط با موضوع مد نظر قرار گیرند.

فرضیه تحقیق

پژوهش حاضر در صدد اثبات این فرضیه است که «دستیابی به مفهوم احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی ارتباط مستقیمی به عوامل مرتبط با مقوله کالبدی و اجتماعی دارد». ساکنین مجتمع‌های مسکونی در محیط مناسب، صمیمی و آرام زمینه رشد روابط و پیوندهای اجتماعی، امنیت اجتماعی آن جامعه را فراهم می‌کنند، بنابراین با اهمیت دادن به مفهوم احساس آسایش، جامعه سلامت و شاداب با روابط اجتماعی مستحکم پایه‌گذاری می‌گردد. در نتیجه سلامت جامعه تضمین می‌شود.

روش تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع، روش تحقیق در این پژوهش روش ترکیبی می‌باشد، سعی شده اقداماتی برای جمع‌آوری، تحلیل و ترکیب اطلاعات بصورت کیفی و مطالعه واحد به منظور شناخت مسأله تحقیق انجام گردد. در این مقاله رویکرد پژوهشی است. روش تحقیق ترکیبی در این مقاله بر جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها اثرگذار است. در مرحله تجزیه و تحلیل، داده‌های کیفی نقش مؤثری در تفسیر، تشریح، توضیح و اعتباردهی به نتایج ایفا کردند. تلاش شده است با بهره‌گیری از نظرات کیفی موضوع پژوهش مورد ارزیابی قرار بگیرد. در بخش مبانی نظری به مباحث و استراتژی‌های حول روش جمع‌آوری داده‌ها (کتابخانه‌ای) روش تحقیق کمی و کیفی پرداخته خواهد شد. در ادامه با بررسی دو نمونه موردی مجتمع مسکونی با کمک پرسشنامه تکمیل شده توسط ساکنین دو مجتمع، فرآیند شناخت و تحقیق پیرامون دستیابی به تبیین مفهوم احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی نتایج مورد ارزیابی قرار خواهند گرفت.

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

ساخت مجتمع‌های مسکونی در جهان بخصوص پس از جنگ جهانی دوم، به دنبال عواملی همچون توسعه شهرها، پیشرفت تکنولوژی، مهاجرت به شهرها، رشد جمعیت شهری و ... سرعت زیادی گرفت. نیاز به تأمین مسکن برای اقشار مختلف جامعه از ضروریات و سیاست‌های همه دولت‌ها بشمار می‌رفت. مسکن و عوامل مرتبط با آن همیشه به عنوان یکی از مهم‌ترین

عوامل ارتقای سطح زندگی افراد و خانواده‌ها در جامعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. دستیابی به احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی یکی از مقوله‌های مهم قلمداد می‌شود. مطالعات، پژوهش‌ها، نقدها و کتب بسیاری در حوزه شکل‌گیری مجتمع‌های مسکونی و مقوله احساس آسایش وجود دارد. جهت دستیابی به مفهوم احساس آسایش متناسب با نیاز هر جامعه لازم است کارشناسان حوزه‌های مختلفی همچون، جامعه‌شناسان، روانشناسان، طراحان، برنامه‌ریزان، معماران و مهندسان مرتبط با این حوزه، هرکدام با وسواس و دقت و حساسیت بالایی به مقوله مجتمع‌های مسکونی پرداخته‌اند. ساخت مجتمع‌های مسکونی فقط تهیه سرپناه برای افراد جامعه نمی‌باشد، چراکه جامعه به دنبال ساخت مسکن و مجتمع‌های مسکونی مناسب و معقول به بالندگی و کمال خواهد رسید.

سؤالات تحقیق

این پژوهش در صدد بررسی مفهوم احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی در دو مقوله کالبدی و اجتماعی می‌باشد. مهم‌ترین سوالات این پژوهش بقرار ذیل می‌باشند:

- ۱) احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی بر اساس چه مؤلفه‌هایی سنجیده می‌شود؟
- ۲) آیا مفهوم احساس آسایش می‌تواند موجب کاهش رفتارهای بحرانی در ابعاد فرهنگی و اجتماعی یا بالعکس عدم توجه به آن زمینه بحران در مجتمع‌های مسکونی بوجود آورد؟

پیشینه تحقیق

یکی از مهم‌ترین تحولات در شهرهای امروزی، تغییر در سبک زندگی و مکان افراد می‌باشد. سبک زندگی افراد در حال حاضر در جوامع بشری بیشتر گرایش به زندگی در آپارتمان، بلوک مسکونی و مجتمع مسکونی می‌باشد. آپارتمان، خانه‌های آپارتمانی یا بلوک‌های مسکونی، سازه‌هایی چند طبقه هستند که ساختار آنها بیشتر از یک واحد مسکن تشکیل شده باشد و افراد، نه به قصد کار، تجارت یا تفریح، بلکه برای زندگی و سکونت از آنها بهره می‌برند. امروزه سکونت در مجتمع‌های آپارتمانی در سه عرصه خصوصی، اشتراکی و اجتماعی یا عمومی صورت می‌گیرد. بنابراین فضای مسکونی علاوه بر عرصه خصوصی، عرصه مشترک و

اجتماعی را نیز شامل می‌شود. سیر شکل‌گیری و ایجاد مجتمع‌های مسکونی در عصر حاضر در پنج مرحله شکل گرفته است: مرحله اول شکل‌گیری واحدهای مسکونی مستقل تک خانواری^۱ یک، دو و سه طبقه که فقط یک خانواده در آن سکونت دارند و محدوده فیزیکی آن کاملاً مشخص است و شامل دو فضای باز و بسته ای که متعلق به همان خانواده است (Lawrence, 1995). مرحله دوم شکل‌گیری خانه‌های مستقل ویلایی که حجم فضای بسته واحد مسکونی از احجام طرفین خود مستقل می‌باشد و چهار طرف فضای بسته مسکونی، فضای باز قرار دارد. معمولاً یک، دو و سه طبقه بوده و به آن واحد مسکونی ویلایی نیز اطلاق می‌گردد. مرحله سوم شکل‌گیری خانه‌های یک طبقه مستقل^۲ که پس از جنگ در آمریکا متداول شد، تمام اتاق‌ها در یک سطح قرار داشتند. این طرح در هند نیز متداول شد و الگو برداری از خانه‌های بومی هند که بسیاری از کشورهای گرم و مرطوب از آن تقلید نمودند. مرحله چهارم شکل‌گیری خانه‌های دو طبقه مستقل^۳ که پس از جنگ دوم جهانی در اروپا و آمریکا متداول شد. در این خانه‌ها معمولاً فضای زندگی روز در طبقه همکف و بخش خواب در طبقه بالا واقع می‌شد. مرحله پنجم شکل‌گیری خانه ردیفی یا خانه شهری^۴ نیز گفته می‌شود و به نوعی خانه تک خانواری و جایگزینی مناسب برای خانه‌های قبلی اما متفاوت در میزان تراکم. این خانه‌ها معمولاً بهم چسبیده‌اند و عرض آنها محدود و زیربنای آنها کم است. البته این خانه‌ها حیاط دار یا بدون حیاط هستند و از یک تا چهار طبقه ساخته می‌شوند (Goodchild, 1977).

مسکن اجتماعی امروزه بعنوان یک نمونه مجتمع مسکونی ارزان قیمت شناخته می‌شود که در جوامع مختلف به صورت‌های مختلف توسط حاکمان ساخته شده است. مسکن اجتماعی دارای تفاسیر و معانی گوناگونی است. در تعریف کلی مسکن اجتماعی، سکونت را برای آن دسته از مردمی که قادر نیستند در بازار مسکن به شکل عادی نیاز به مسکن مناسب خود را تأمین کنند، شکل می‌گیرد. بطور کلی نگاه دولت‌ها در کشورهای مختلف به موضوع مجتمع‌های مسکونی به چهار دسته کلی تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱) کشورهای فدرالی همچون ایالات متحده آمریکا، هند، کانادا که فاقد یک نظام فراگیر در حوزه مسکن می‌باشند و عموماً دولت از طرق مختلفی همچون مسکن اجتماعی، مسکن عمومی و همکاری نهادهای محلی و خصوصی مسکن مورد

نیاز افراد را تأمین می‌نماید. آمریکا به عنوان یک کشور فدرالی بخشی از موجودی مسکن خود را به مسکن اجتماعی اختصاص داده است. اختصاص زمین برای ساخت مسکن اجتماعی در آمریکا، بر عهده و در اختیار نهادهای مالی است و سیاست گذاری اساسی برای ایجاد انگیزه در بخش ساخت و عرضه مسکن وجود دارد (خدائی، میره، ۱۳۸۶: ۱۳).

۲) کشورهای غیر فدرالی همچون انگلستان، فرانسه و ژاپن دولت‌ها مطابق قانون اساسی مسئول تأمین مسکن شهروندان نیازمند هستند و دولت مرکزی با پرداخت وام، حمایت از مقامات محلی و موسسات خصوصی مسأله ساخت مسکن را مدیریت می‌نماید. انگلستان به عنوان یک کشور غیر فدرالی با تاریخ ۲۰۰ ساله مسکن و بافت‌های مسکونی در شهرهای آن، نشان می‌دهد که تغییرات در آنها در زمان‌های کوتاهی صورت گرفته و عامل آن می‌تواند مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی به همراه تغییرات قانون‌گذاری در شهرها و تأثیرات اصلاحی در واحدهای مسکونی باشد (پوردیپیمی، ۱۳۹۱: ۱۳).

۳) کشورهای دولت رفاه همچون سوئد مسئولیت تأمین مالی پروژه‌های ساخت مسکن را بر عهده دارند و دولت مرکزی با وضع قوانین، موضوع ساخت مسکن در شهرها و روستاها را به خوبی پیش می‌برد. سوئد از دهه هفتاد به این سو رویه متفاوتی را در بخش مسکن در پیش گرفت. در این کشور چند مدل خانه وجود دارد از جمله می‌توان به آپارتمان، خانه ویلایی، خانه ردیفی و خانه زنجیره‌ای اشاره نمود که در قالب مسکن اجاره‌ای، سرقفلی، حق مالکیت، مسکن جوانان، مسکن سالمندان، مسکن دست دوم و مسکن اجتماعی.

۴) کشورهایی که به‌عنوان کشور در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته شناخته می‌شوند و بحث ساخت و تأمین مسکن در شهرهای پرجمعیت آن همواره با چالش‌هایی همراه بوده است. به عنوان مثال در ایران مسأله تأمین مالی، حمایت از تعاونی‌ها و طرح‌های دولتی از چالش‌های تهیه مسکن برای نیازمندان می‌باشد. ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه شناخته می‌شود. بحث مسکن در دوران معاصر تاریخ ایران دچار تحولات بسیار زیادی شده است.

مبانی نظری پژوهش

مبانی نظری پژوهش حاضر ابتدا به مفهوم احساس آسایش پرداخته می‌شود. در بخش بعدی جهت شناخت بهتر مفهوم احساس آسایش، مؤلفه‌های اثرگذار بر این مفهوم مورد بررسی قرار می‌گیرند و عوامل مؤثر بر مؤلفه‌های معرفتی و مورد واکاوی قرار می‌گیرند. در خاتمه نتایج حاصل از پژوهش ارائه می‌گردد.

۱- احساس آسایش

احساس آسایش یکی از شاخصه‌های ارزیابی کیفیت زندگی در مجتمع‌های مسکونی می‌باشد. زمانی که زمینه آرامش و آسایش ساکنین در محیط داخلی (فضای داخلی آپارتمان و عرصه خصوصی) و در محیط پیرامون زندگی خود (فضای خارج از آپارتمان و عرصه نیمه عمومی و عمومی) فراهم گردد، چالش‌های روزمره فکری و جسمی ناشی از فعالیت‌های روزانه افراد کاهش می‌یابد و فرصت کافی جهت انجام فعالیت‌هایی نظیر تعاملات روزمره با خانواده و دیگران، تفریح، ورزش، هم‌نشینی و هم‌کلامی با همسایگان و ... برای آنها ایجاد می‌گردد. عامل مهمی که در شکل‌گیری روابط و تعامل افراد با دیگر ساکنین تاثیر دارد، مجاورت مکانی می‌باشد. تعاملات اجتماعی در فضا و زمان اتفاق می‌افتد. مجاورت می‌تواند شروع تعاملات اجتماعی باشد. اما شرط کافی آن نیست و میزانی از تجانس برای حفظ این روابط لازم است ساختار فیزیکی و تقسیمات عملکردی فضا ممکن است گشاینده یا محدود کننده فرصت‌ها برای ارتباط باشد. فضای باز مابین ساختمان‌های مسکونی، بستر پیوند ساکنان با طبیعت و محل گذران اوقات فراغت در مکان بیرونی بلافصل خانه است. از این جهت هم نیاز به بازنگری و توجه ویژه به طراحی آنها به عنوان حیاط مشترک و جمعی در بسیاری از گونه‌های مسکن امروزی است. موضوع تعاملات اجتماعی و محیط ساخته شده به این دلیل مهم است که این مقوله ارتباطی تنگاتنگ با دلبستگی مردم دارد. هرچه مردم به محل زندگی خود حس تعلق بیشتری داشته باشند، تعاملات مطلوب‌تر و سازنده‌تری با محیط و اجتماع اطراف خود خواهند داشت، همان‌طور که در صورت داشتن روابط بهتر، دلبستگی به مکان هم بیشتر خواهد شد. تعاملات اجتماعی و استفاده بهینه از مکان و فضا موجب کاهش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی در افراد جامعه نیز می‌شود و حس رضایتمندی افراد افزایش می‌یابد. لذا مفهوم احساس آسایش بر اساس کارکرد صحیح چند عامل پدید می‌آید و متأثر از دو مؤلفه کالبدی و

عملکردی رشد می‌یابد. شاخص اجتماعی مؤلفه عمومی است که موجب تکامل دو مؤلفه فوق می‌گردد. ضمن اینکه عوامل مرتبط با مؤلفه اجتماعی زمینه ارتقای جایگاه این دو مؤلفه را نیز فراهم می‌آورند. در نتیجه عملکرد سه گانه مؤلفه‌های کالبدی، عملکردی و اجتماعی منجر به دستیابی به مفهوم احساس آسایش می‌گردد. هرچه در مجتمع‌های مسکونی دو مؤلفه کالبدی و عملکردی مستحکم‌تر باشد، روابط اجتماعی ساکنین مجتمع‌های مسکونی پایدار و مستحکم بنا می‌گردد. شناخت عوامل مرتبط احساس آسایش در دستیابی به اهداف بسیار ضروری است. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر دستیابی به احساس آسایش عبارتند از: روابط و تعامل اجتماعی، حس تعلق، روابط همسایگی، رضایتمندی، مکان، فضا (فضای باز، نیمه‌باز و بسته)، کیفیت طراحی مجتمع مسکونی، گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی، پارک و فضای سبز. در ادامه هرکدام از عوامل فوق مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۱-۱- روابط و تعامل اجتماعی

روابط و تعامل اجتماعی زمینه ساز ارتقای سطح زندگی انسان می‌شود. در محیط‌های کوچک که تعامل اجتماعی قابل توجهی وجود دارد، میزان جرم و جنایت پایین است. یکی از دلایل آن التزامات اجتماعی روشن، حمایت مردم از یکدیگر و کاهش خودبیگانگی است. اگرچه مشاهدات جین جیکوبس^۶ و اسکار نیومن^۷ این فرضیه را تأیید می‌کند، ولی نباید کارکرد آن را قطعی فرض کرد. اگرچه روشن نبودن الگوی قلمروهای مکانی می‌تواند از دلایل این مساله باشد، ولی اینگونه نتایج بیشتر به عوامل اجتماعی و فرهنگی ربط دارند تا به محیط کالبدی زندگی روزمره مردم. عموماً مردم به مناطق مسکونی که همسایگانی در آن محیط تعامل اجتماعی دارند، علاقه بیشتری دارند. گاهی در این مناطق وقتی یکی از ساکنین جابجا می‌شود، همسایگان ناراحت می‌شوند. یکی از عوامل تأثیرگذار در تعاملات اجتماعی میان ساکنین، مجاورت مکانی است. مجاورت مکانی عامل مهمی در شکل‌گیری روابط و تعامل افراد مسن با دیگر ساکنین می‌باشد، بدین ترتیب که این افراد با کاهش توانایی جسمانی، نیاز به کمک بیشتری دارند و بدین ترتیب بین ساکنین روابط اجتماعی شکل می‌گیرد.

در روابط اجتماعی میان افراد به دو واژه اجتماع‌پذیر^۸ و اجتماع‌گریز^۹ بایستی توجه شود. این دو

موضوعی به فضاهای شهری تعریف شده است. در دوره پس از انقلاب صنعتی تا سال 1960، تأکید اصلی بیشتر بر ادراک فضایی و بصری می‌باشد، در دوره دوم از سال ۱۹۶۰ تا 1990 بر تقویت تعاملات اجتماعی، گسترش پیاده‌مداری و تأثیرات محیطی- رفتاری فضاهای شهری تأکید دارد و در دوران خیر از 1990 تاکنون بیشترین فعالیت‌ها و نظریه‌ها مبتنی بر ملاحظات زیست محیطی- پایداری و ایجاد امنیت و انسان‌مداری در قلمروهای عمومی می‌باشد. تأثیر ویژگی‌های کالبدی فضای باز عمومی در افزایش تعاملات و رفتار اجتماعی، سه عامل اول جذابیت و زیبایی، دوم امنیت و آرامش و سوم دسترسی و سلسله مراتب بر افزایش تعاملات اجتماعی تأثیرگذار می‌باشد.

تعاملات اجتماعی در محیط‌های مسکونی برای تأمین رشد اجتماعی، عرصه مسکن علاوه بر خود واحد مسکونی، می‌باید محیط پیرامون آن را نیز در برگیرد. زیرا مسکنی که در محیط نامناسب قرار گیرد، حتی اگر خود دارای شرایط مناسبی باشد، نمی‌تواند نیازهای طبیعی ساکنان خود را تأمین کند. ایجاد یک فضای مسکونی مناسب، نیازمند شناخت نیازهای خانواده در رابطه با محیط مسکونی آن در سطوح مختلف خواهد بود که اولین حلقه در بردارنده مسکن، در این نظام سلسله مراتبی، همسایگان است (حقانی، ۱۳۹۷: ۱۰).

۱-۱-۲- تعاملات اجتماعی در فضاهای بسته

تعاملات در فضاهای بسته ریشه در معماری سنتی ایران دارد. اتاق‌های شاه نشین، ایوان‌ها با ورود نور طبیعی خورشید از پنجره‌های رنگی به داخل فضایی دلنشین و زیبا را طراحی می‌نمود و ساکنین درون‌خانه در زمان‌های بخصوصی با میهمانان خود از این فضاها لذت بسیاری زیادی می‌بردند. کیفیت این فضاها رضایت ساکنان را نیز به همراه داشت و تعاملات اجتماعی زمینه آرامش خاطر و توسعه روابط اجتماعی ساکنان می‌شد. متأسفانه در طراحی معماری فضاهای داخلی واحدهای مسکونی امروزی اثری از این گونه اتفاقات دیده نمی‌شود.

۱-۱-۳- تعاملات اجتماعی افراد با سایرین در مجتمع‌های مسکونی:

تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی منجر به توسعه روابط اجتماعی می‌گردد. روابط اجتماعی و ارتباطات در ۴ سطح انجام می‌شود:

واژه بیانگر فضاهایی است که مردم دور هم جمع می‌شوند یا از هم دور می‌شوند. در سازماندهی اجتماع پذیر امکان تماس چهره به چهره وجود دارد و فاصله فضای نشستن در حدود (۴ تا ۱۲ فوت) است. سازماندهی اجتماع‌گریز موجب خودداری از تعامل و روابط اجتماعی می‌شود. مانند تعبیه نیمکت‌هایی که بصورت پشت به پشت طراحی شده اند (لنگ، ۱۳۸۶، ۱۸۲). لذا جهت دست یابی به روابط اجتماعی مستحکم میان افراد ساکن در یک مجموعه با ایجاد مکان‌های اجتماع پذیر می‌توان زمینه مناسبی را پدید آورد. رابطه اجتماعی مردم تحت تأثیر تفاوت‌های فردی و شخصیتی می‌باشد و پیشینه فرهنگی و انتظارات آنها از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در این راه است. اجتماع زمانی ظهور می‌یابد و منعی برای هویت یابی افراد می‌شود که اعضای آن، ادراک مشترکی از وجود یک تهدید بیرونی داشته باشند. تعاریف مختلفی از اجتماع ارائه شده است، اجتماع نوعی انسجام اجتماعی است که حس تعلق را تقویت می‌کند و ممکن است مترادف با نظام همسایگی باشد یا نباشد. جورج هیلری^۱ از تعریف اجتماع سه ویژگی مشترک را مطرح می‌کند:

۱) پیوندهای مشترک

۲) محدوده جغرافیایی

۳) تعامل اجتماعی (شارع‌پور، ۱۳۹۶: ۱۹۴).

تعاملات اجتماعی در فضای معماری به سه صورت اتفاق می‌افتد:

۱-۱-۱- تعاملات اجتماعی در فضاهای باز

تعاملات در فضاهای باز ریشه در گذشته‌های دور معماری ایران دارد. بخصوص این تعاملات در ارسن‌ها، میدان‌های محلات، بازارها و بازارچه‌ها رخ می‌داد. امروزه تعاملات اجتماعی به دلایل گوناگون هویت خود را از دست داده است و بایستی به بستر مناسب آن در محلات و مجتمع‌های مسکونی اهمیت بیشتری داده شود. فضاهای باز همچون پیاده‌راه‌ها، مسیرهای دوچرخه، فضاهای ورزش صبحگاه، فضاهای نشست‌ها و دوره‌می‌های شبانه میان همسایگان همه و همه زمینه تعاملات اجتماعی ساکنان و همسایگان را فراهم می‌آورد و زمینه همبستگی، اتحاد و توسعه روابط اجتماعی را ایجاد می‌نماید.

فضاهای باز عمومی موجود در مجتمع‌های مسکونی به‌عنوان «مکان سوم» نقش اساسی در برقراری تعاملات اجتماعی ایفا می‌نمایند. سه دوره اصلی بر مبنای گرایش

(۱) اول: ارتباط فرد با افراد زندگی خصوصی خود. (افراد خانواده و سایرین که وارد فضای خصوصی او می‌شوند.
 (۲) دوم: ارتباط فرد با افراد سایر واحدهای همسایگی خود در محیط نیمه‌خصوصی اتفاق می‌افتد.

جدول ۱: انواع ارتباطات افراد برای گسترش روابط اجتماعی در محیط پیرامون واحد مسکونی

ردیف	روش ارتباط	نوع تعامل
۱	ارتباط فرد با سایر افراد در فضاهای خصوصی	این تعامل نوع نزدیکترین نوع تعامل فرد با سایر افراد در یک فضای خصوصی می‌باشد که بیشتر میان افراد یک خانواده می‌باشد و در طول شبانه روز مدام در حال رخ دادن است بنابراین نوع ارتباط درجه یک می‌باشد.
۲	ارتباط افراد با سایر افراد در فضای نیمه‌خصوصی و واحد مسکونی	این تعامل در طول شبانه روز ممکن است چندبار رخ بدهد و عواملی همچون طبقات اجتماعی، قومیت، وضعیت اقتصادی، سبک زندگی، تحصیلات، شغل در نوع ارتباط بسیار مؤثر باشد.
۳	ارتباط افراد با سایر افراد در فضای عمومی سایر مجتمع‌ها و ساختمان‌های موجود	این تعامل ممکن است در طول شبانه روز بصورت محدود رخ بدهد و با این حال دیدار در فضاهای جمعی، مراسمات شادی و مذهبی و سالن اجتماعات مجموعه، فعالیت در فضاهای بازی، پیاده روی و ... مشاع در گسترش روابط اجتماعی مؤثر می‌باشد.
۴	ارتباط فرد با افراد رهگذر	نوع تعامل در این نوع در صورت کوچک بودن شهر بیشتر دیده می‌شود و در کلان شهرها به مراتب از کیفیت پایینی برخوردار است مگر داشتن یک وجه مشترک میان فرد با سایرین.

ماخذ: نگارنده

در افزایش عزت نفس خواهد داشت. ادوارد رلف^{۱۱} بر عمیق‌ترین سطح وابستگی به مکان به صورت ناخودآگاه اشاره می‌نماید و اعلام می‌دارد ناآگاهانه بودن حس تعلق، زمانی خود را نشان می‌دهد که فقدان یا جدایی فرد و مکان اتفاق بیفتد و حس تعلق موجب رخداد طیف وسیعی از بی‌مکانی تا تعلق و هم‌ذات‌پنداری شدید با مکان گردد (۹۰: ۲۰۰۶، Canomra). نظریه تعلق مکانی به مطالعه مؤلفه‌های احساسی و عاطفی موجود در پیوند با مکان می‌پردازد. به‌طوریکه مفهوم حس تعلق، ایجاد پیوند عاطفی مثبت بین فرد و مکان تعریف شده است. برطبق این نظریه، مردم به ایجاد پیوندهای احساسی و عاطفی با مکان‌ها مبادرت می‌ورزند. این پیوندها با میزان رضایت افراد، ارزیابی‌شان نسبت به محیط و برخی جنبه‌های هویتی آنها به همراه معیارهایی عینی مانند مدت زمان سکونت، مشارکت در محله و شبکه‌های اجتماعی در ارتباط است. هنگامی یک فرد به موضوع تعلق پیدا می‌کند که از یک سو بتواند از طریق آن به نیازها و انتظارات خود پاسخ دهد، و از سوی دیگر آن را با الگوهای ذهنی ساخته شده از "خود" ارزیابی نماید (بهرام‌پور، مدیری، ۱۳۹۴: ۸۶).

(۳) سوم: ارتباط فرد با افراد حاضر در سایر ساکنین مجتمع و ساختمان‌های موجود در محیط زندگی خود در محیط عمومی که امکان دارد همدیگر را بشناسند.
 (۴) چهارم: ارتباط فرد با افراد رهگذر از معابر که به ندرت اتفاق می‌افتد همدیگر را بشناسند. (جدول ۱)
 روابط اجتماعی ساکنین در این چهار سطح به دلایل مختلف همواره با چالش مواجه است. به همین دلیل کنترل روابط و ارتباطات ممکن است از شروع بحران‌ها جلوگیری نماید. همه ساکنین در مجتمع‌های مسکونی شانس زندگی کردن در یک مجموعه مسکونی با همسایگان صمیمی و خوب را ندارند. هر مجموعه‌ای ممکن است تعدادی ساکنین درد سرساز و شلوغ در دسر آفرین داشته باشند که رفتار ناپسند و آزاردهنده از خود بروز می‌دهند. رفتار این گونه از ساکنین ممکن است موجب بروز مشکلات اجتماعی نیز شود. از این رو، برای کاهش معضلات در حوزه روابط اجتماعی، یکی از راه‌حل‌ها، کنترل خرید و فروش یا اجاره زیر نظر تیم مدیریتی مجتمع مسکونی می‌باشد.

۲-۱- حس تعلق

حس تعلق در روانشناسی محیطی از موضوعات جالب و مورد توجه می‌باشد. نگرش‌های معنایی ارتباط انسان و مکان در روانشناسی محیطی با چند رویکرد قابل بررسی می‌باشد:

حس تعلق، شکل‌گیری نیاز عاطفی و یا یک احساس در انسان است که به یک مکان یا یک موضوع خاص احساس وابستگی دل‌انگیزی به‌وجود می‌آید. احساس تعلق زمانی رخ می‌دهد که فرد احساس کند بخشی از چیزی بزرگتر از خودش می‌شود و تأثیر مثبتی

رویکرد شناختی: این رویکرد بر نقش شناخت انسان در محیط به عنوان ضرورت ایجاد معنای حس تعلق تأکید می‌کند.

رویکرد اجتماعی: از نگاه این رویکرد، حس تعلق به محیط، برآیند عواملی از تعاملات اجتماعی می‌باشد که در محیط صورت می‌پذیرد. بر اساس این رویکرد محیط حاوی اطلاعات و نشانه‌های مشترک اجتماعی است که انسان‌ها با درک و رمزگشایی آنها با محیط خود به تعامل می‌رسند.

رویکرد احساسی: این رویکرد به بعد عاطفی و احساسی ارتباط انسان و مکان اشاره دارد و در ارتباط با عواطف انسانی شکل می‌گیرد. (جوان فروزنده، مطلبی، ۱۳۹۰: ۳۰)

از عوامل مهم جهت دستیابی به احساس آسایش، تماس اجتماعی با یکدیگر است و زمینه این ارتباط بایستی فراهم شود. در بعضی از محیط‌ها زمینه ارتباط بسیار آسان شکل می‌گیرد. رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای افراد به پیوندجویی و احساس تعلق به مکان، یک ضرورت است. فعالیت‌هایی همچون تعامل با افراد و دیدن فعالیت‌های آنان، با به‌وجود آوردن زمینه اجتماعی شدن و اجتماع‌پذیری به رشد انسان‌ها کمک می‌کنند. کریستوفر آلکساندر ملاقات‌های گاه‌به‌گاه و غیررسمی را زمینه‌ساز توسعه دوستی‌ها و روابط روزمره مردم دانسته است (لنگ، ۱۳۸۶: ۱۸۷). امروزه به دلیل اهمیت ارتباطات اجتماعی و نیاز به آن، بررسی روابط اجتماعی به عنوان هسته جامعه‌شناسی گسترش یافته است. به طور کلی منظور از روابط اجتماعی کمک متقابل انسان‌ها به یکدیگر برای ارضاء نیازشان است. به این ترتیب در این تعریف هدف انسان‌ها "نیاز" و روابط اجتماعی "وسيله" است. از سوی دیگر در نظام آفرینش نیز سیستم زندگانی انسان‌ها، به طور فطری بر اجتماع و تشکیل جامعه است (ضرغامی، ۱۳۹۶: ۱۱۷).

۳-۱- روابط همسایگی

انسان ذاتاً موجودی اجتماعی است و نیاز به ارتباط با هم‌نوعان خود دارد. همسایگان به‌عنوان نزدیک‌ترین افراد برای برقراری ارتباط می‌باشند. ناگفته نماند معنای همسایه امروزه محدودتر از گذشته شده است. امروزه به دلیل نوع معماری بکار رفته در ساختمان‌های مسکونی و مجتمع‌های مسکونی همسایه‌گری کم‌رنگ‌تر شده است. به‌عنوان مثال در معماری اسلامی جایگاه همسایه در شکل‌گیری و طراحی محلات و شهرها جایگاه ویژه‌ای

نزد معماران داشت. به‌طوری که در طراحی گذرها و چیدمان ساختمان‌ها، محلات و طراحی فضاهای جمعی همچون چمن‌ها و میدان‌ها سعی می‌شد به لزوم ارتباط میان ساکنین و همسایگان توجه شود. در همسایگی توجه به هم‌نوعی، نزدیکی، پیوستگی، وابستگی و هم‌زیستی میان گروه‌های اجتماعی بسیار حائز اهمیت است.

امروزه بیشترین ارتباط و همسایگی در ساکنین مجتمع‌های مسکونی وجود دارد و همسایگی عاملی برای پیوند اجتماعی ساکنین با یکدیگر می‌باشد. البته در صورت عدم رعایت نکاتی همچون انتخاب گونه مناسب مجموعه مسکونی، مکان‌یابی مناسب، توجه به طراحی فضاهای عمومی و نیمه عمومی، توجه به فرهنگ و روابط اجتماعی افراد در طراحی مجتمع‌های مسکونی ممکن است موجب رواج فسادفرهنگی، اجتماعی و مشکلات روانی برای ساکنین شود. بنابراین واحدهای همسایگی که مجتمع‌های مسکونی را شکل می‌دهند علاوه بر ویژگی‌های کالبدی بایستی ویژگی‌های غیرکالبدی (اجتماعی، فرهنگی) را نیز دارا باشند.

واحدهای همسایگی علاوه بر موارد بالا دارای دو ویژگی زیر نیز بایستی باشند:

- ۱) اجتماع خانواده‌ها به جای خانه‌ها.
- ۲) اجتماع بدون اشتراک نمی‌تواند همسایگی را ایجاد کند (اصول وابستگی و هم‌نوعی) (ضرغامی، ۱۳۹۶: ۴۲).

۴-۱- رضایت‌مندی

رضایت یک حالت احساسی، عاطفی و بیانگر واکنش افراد از انتظارات تأمین‌شده و یا فراتر از آن پس از هر تجربه خدماتی است. رضایت به معنای واکنش حاصل از کامیابی افراد می‌باشد. به تعبیری دیگر برای دریافت رضایت، از یک حس درونی کمک می‌گیریم، این احساس درونی به فرد پاسخ خواهد داد که چه مقدار به آرامش و آسایش دست یافته است. یک از توصیف‌های مفهوم رضایت‌مندی توسط فرانچسکو کیتو^{۱۱} مطرح شده است. وی این مفهوم را به عنوان یک نگرش و ساختار چندوجهی که دارای ویژگی‌های شناختی، تأثیرگذاری و احساسات چند بعدی است، تعریف کرده است (غفوریان، حصار، ۱۳۹۵: ۹۲). رضایت‌مندی احساس فرد در مورد یک موضوع یا عملکرد می‌باشد، هر فردی در مورد هر موضوعی، یک ایده‌آل در ذهنش دارد حالا اگر آنچه در واقعیت رخ می‌دهد با آن ایده‌آلی که در ذهن دارد شباهت بیشتری داشته باشد و واقعیت به ایده‌آل نزدیکتر باشد رضایت‌مندی نیز بیشتر خواهد بود و

در این مدل، ویژگی‌های عینی محیط مسکونی پس از گذشتن از فیلتر ویژگی‌های شخصی که در سه سطح معرفتی (علم و آگاهی)، عاطفی و رفتاری در ارتباط متقابل مدل در نظر گرفته شده‌اند، توسط فرد ارزیابی شده و ذهنی می‌گردند و سبب افزایش میزان رضایت از محیط می‌شوند.

۲- ترکیب واحد همسایگی: در مطالعه دیگری، یک مدل مفهومی با توجه به ترکیب واحد همسایگی ارائه شده است. این مدل با هدف مقایسه محلات متجانس و نامتجانس فرهنگی و بررسی تأثیر زمان بر میزان رضایتمندی در آنها طراحی شده است. رضایت از فضای خصوصی بیرون تحت تأثیر خصوصیات کیفی فضا، پیش زمینه فرهنگی ساکنان، ترکیب فرهنگی واحد همسایگی و رضایت کلی از مسکن عنوان شده است. این مدل ادراکی از مقایسه بین محلات متجانس و نامتجانس فرهنگی را نشان می‌دهد. در ابتدا در محلات متجانس تضادهای داخلی حداقل است و تضادهای بین گروهی بیشترین میزان را دارد که منجر می‌شود رضایتمندی در حد مطلوبی باشد. با مرور زمان این تضادهای بین گروهی به علت کمبود ارتباط فرهنگی بین گروه‌ها حل نشده باقی می‌ماند و ارتباطات اجتماعی بین گروهی کاهش می‌یابد و منجر به کاهش رضایتمندی می‌شود. ولی در حالت نامتجانس در ابتدا تضادهای داخلی حداکثر و تضادهای بین گروهی کمترین میزان را دارد، بنابراین میزان رضایتمندی نامطلوب ارزیابی می‌شود، ولی با گذر زمان در فرآیند تشابه و فرهنگ‌پذیری تضادهای داخلی کاهش می‌یابد و در نتیجه رضایتمندی افزایش می‌یابد (Choudhury, 2005).

۴-۱-۲- عوامل مؤثر بر رضایتمندی از محیط مسکونی رضایتمندی افراد از محیط مسکونی، به چگونگی ارزیابی مردم از محیط زندگی‌شان برمی‌گردد. رضایتمندی افراد به‌طور کلی بر پایه یک مدل مفهومی یا عوامل مشخصی تعیین نمی‌گردد. بلکه هر فردی در شرایط متفاوتی که قرار می‌گیرد، ارزیابی منحصر به فردی را دارد. رضایتمندی افراد از محیط مسکونی بر پایه مؤلفه‌های کالبدی و عملکردی و همچنین تأثیرات عوامل اقتصادی و فیزیکی شکل می‌گیرد، که در نتیجه منجر به احساس آسایش می‌گردد.

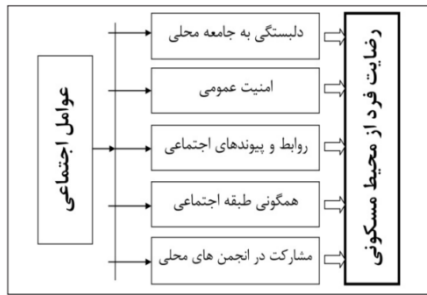
محققان مفهوم واژه رضایتمندی را در دو رویکرد اساسی مورد بررسی قرار داده‌اند: گروهی از محققان مفهوم رضایتمندی را با عنوان معیار و استاندارد برای

هر چه واقعیت با ایده‌آل ذهنی فاصله بیشتری داشته باشد رضایتمندی کمتر خواهد بود. در واقع رضایتمندی یک احساس درونی است و در افراد مختلف متفاوت می‌باشد و جنبه‌های مختلف زندگی را در بر می‌گیرد. نوعی رضایتمندی در افراد، از کیفیت محل زندگی و روابط اجتماعی پیرامون آن ایجاد می‌شود. مجتمع‌های مسکونی اغلب محیطی مناسب برای دستیابی فرد به اینگونه رضایتمندی است. هرچه افراد در روابط اجتماعی محل زندگی خود با همسایگان، رهگذران و سایرین، به ایده‌آل ذهنشان نزدیک شوند، حس رضایت و حس مثبت درونی آنها بیشتر می‌شود و این مقوله بر سایر بخش‌های زندگی نیز اثر مثبت دارد. در بسیار از کشورها به این شاخص توجه ویژه‌ای می‌شود.

رضایتمندی مفهوم گسترده‌ای است که در حوزه‌های مختلف مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد. در این بین، رضایتمندی سکونتی بیشترین کاربرد و تأثیرگذاری را در حوزه‌های مختلف را داراست. در این خصوص نیز، راپورت^{۱۳} معتقد است که رضایت مردم از محل سکونت‌شان از مقایسه محیط با تصویر ایده‌آلی که در ذهن دارند، ناشی می‌شود که این سنجش تحت تأثیر تجارب قبلی، میزان سازش و انطباق‌پذیری با محیط و ارزش‌های فرهنگی قرار دارد و براساس مطالعات کنتر^{۱۴} رضایت ساکنان از محل زندگی‌شان بازتابی از این موضوع است که تا چه حد در برآوردن اهداف‌شان به آنها کمک می‌کند؛ که این اهداف در دو دسته عمده اجتماعی و محیط فیزیکی قابل طبقه‌بندی هستند. رضایتمندی سکونتی یک پدیده پیچیده روانشناختی- اجتماعی است که در آن محیط و خانه به صورت دو مفهوم متمایز به کار می‌روند. سنجش میزان رضایتمندی از محیط سکونت، امر پیچیده‌ای است که به عوامل بسیاری بستگی دارد. به عبارت دیگر، میزان رضایت هر فرد به ویژگی‌ها و شرایط مختلف او و محیط مربوط می‌شود و بنابراین پارامترهای متعددی باید در این ارزیابی مدنظر قرار گرفته شوند (مظفری و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۹).

۴-۱-۱- انواع مدل مفهومی رضایتمندی

۱- مدل آمریگو: چارچوب نظری مدل آمریگو فراتر از یک مدل رضایتمندی از مسکن است و خواستار تحقق ارتباط پویا و متقابل بین فرد و محیط زیستش و تحلیل فرآیندهای معرفتی، حسی و رفتاری است که در این ارتباط رخ می‌دهند (Amerigo & Aragonés, 1997).

تصویر ۱: معیارهای مؤثر بر عامل اجتماعی رضایتمندی ساکنان از محیط مسکونی (غفوریان، حصارى، ۱۳۹۵: ۹۵)

۱-۱- مکان

عامل دیگر اثرگذار در احساس آسایش، مکان است. مکان در فرهنگ انگلیسی آکسفورد، مکان "یک موقعیت، نقطه یا ناحیه‌ای خاص" معنی شده است (Oxford, 2003: 960). مکان‌ها از فضاهایی ساخته می‌شوند، در هنگامی که دربرگیرنده تعاملات انسان با محیط باشند. مکان با دربرداشتن نظام فیزیکی، هم چنین طیفی از فعالیت‌های انسانی و فرآیندهای اجتماعی روانشناسانه هویت‌مند می‌گردد. مکان‌ها صرفاً محفظه‌هایی را که فاقد روح نیستند، بلکه بیشتر از طریق مکانیسم‌های اجتماعی و فرهنگی که معنای ارزش به آنها می‌بخشند، بوجود می‌آیند و محافظت می‌شوند (Longman, 2001: 1072). ماهیت یک مکان، یک پدیده کامل کیفی است که نمی‌توانیم آن را به هیچ یک از اجزایش نظیر رابطه‌ی فضایی تقلیل دهیم بدون اینکه طبیعت منسجم آن از نظر دور شود (شولتز، ۱۳۸۱: ۵). از نظر هایدیگر، جهان در فضا نیست، بلکه فضا در جهان است. به نظر او فضا، مکان را از حالت وحشی خود می‌رهاند و به آن مکان زیستن می‌بخشد. بنابراین فضا، به بودن مربوط است. مکان قلمرو اشیا گرد هم آمده که اینجا به هم تعلق دارند را می‌گشاید. ما باید این درک را فرا بگیریم که اشیاء حقیقتاً به مکان تعلق ندارند، بلکه خودشان مکان هستند، ثانیاً مکان‌ها به وسیله فرم‌های تندیس‌ی مجسم شده‌اند. این تجسم‌ها شخصیت‌هایی هستند که مکان را آشکار می‌سازند، بنابراین تجسم‌های تندیس‌ی صورت خارجی حقیقت‌بودن در یک اثر هستند که در مکانش یافت می‌شود (Nesbitt, 1996: 435). مکان عبارت است از فضا به علاوه ماهیت. مکان زمانی مکان می‌شود که انسان در ارتباط با لایه‌های دیگر قرار گیرد. این لایه‌ها می‌تواند توسط فعالیت‌های مشترک با دیگر هم‌نوعان،

تسهیل امور مربوط به محیط و مهار اهداف کاربر دانسته و از آن به عنوان «رویکرد هدفمند» نام برده‌اند. گروهی دیگر این مفهوم را با عنوان معیاری برای سنجش شکاف قابل مشاهده میان انتظارات و نیازهای ساکنان و واقعیت موجود بستر سکونتی آنها تعریف می‌کنند و از آن به عنوان «رویکرد خلأ انتظارات یا خلأ تمایلات مصرف کنندگان» یاد می‌کنند (غفوریان، حصارى، ۱۳۹۵: ۹۲). در جایی دیگر دو مفهوم حس تعلق و کیفیت محیط زندگی، حلقه ارتباطی و شکل دهنده مفهوم رضایتمندی معرفی می‌گردد. میزان رضایت افراد از محیط زندگی‌شان، احساس نزدیکی و پیوند با محیط را به وجود می‌آورد و این ارتباط که به صورت قویتر و پایدارتری شکل می‌گیرد، احساس تعلق ساکنین را افزایش می‌دهد (بهرام‌پور، مدیری، ۱۳۹۴: ۸۹). بر همین اساس یک نظریه؛ رضایتمندی منجر به احساس آسایش در محیط مسکونی در سه حوزه فردی، اجتماعی و کالبدی مورد بررسی قرار می‌دهد:

- ۱) عوامل فردی؛ به مواردی که بر روی میزان ادراک ساکنان از رضایتمندی و تفاوت اولویت‌ها در رابطه با رضایتمندی از محیط مسکونی اشاره دارد. این معیارها شامل سن و مرحله زندگی، جنسیت، قومیت، وضعیت تأهل، موقعیت اقتصادی - اجتماعی، تحصیلات و مدت زمان سکونت می‌باشند. این معیارها عوامل فردی مؤثر در رضایت فرد از محیط مسکونی می‌باشند. البته در هر شخص می‌تواند منحصر به فرد باشد.
- ۲) عوامل کالبدی؛ یکی دیگر از عوامل مؤثر بر رضایتمندی ساکنان از محیط مسکونی می‌باشد. عوامل کالبدی نیز دارای معیارهایی از جمله خدمات و امکانات عمومی در دسترس، فضای تفریحی و عمومی، ظاهر مطلوب محیط، ازدحام و خلوت، پاکیزگی و نظافت می‌باشد.
- ۳) عوامل اجتماعی؛ از موارد دیگری است که در درک میزان رضایتمندی ساکنان از محیط مسکونی اثرگذار است. عوامل اجتماعی با ارتباطات اجتماعی، محیط اجتماعی که فرد در آن شرکت دارد، تعاملات اجتماعی، روابط و فعالیت‌های اجتماعی کامل می‌شود. به‌طور کلی معیارهای این عوامل شامل دلبستگی به جامعه محلی، امنیت عمومی، روابط و پیوندهای اجتماعی، همگونی طبقه اجتماعی و مشارکت در انجمن‌های محلی است. (تصویر ۱) (غفوریان، حصارى، ۱۳۹۵).

تعاون اساس حیات جامعه است. جامعه یک قلمرو و سرزمین مشترک دارد. بنابراین همبستگی اجتماعی و داشتن قلمرو موجب ثبات یک جامعه است. جامعه فرهنگ را به وجود می‌آورد، آداب و رسوم سبب می‌شود که طبیعت انسان به چیزی که به آن عادت می‌کند متمایل شود. انسان فرزند آداب و رسوم خویش است. احساس تعلق، اگر همبستگی اجتماعی (عصبیت) یا احساس تعلق به جامعه قوی باشد، جامعه برای طولانی مدت استمرار می‌یابد (بعلی، ۱۳۸۲: ۴۵). مکان در مجتمع‌های مسکونی در پاره‌ای از موارد زمینه احساس آسایش را فراهم می‌آورد. مکان‌های ملاقات مجاور مجتمع‌های مسکونی زمینه ساز تعاملات اجتماعی و رابط را موجب می‌شود. حضور ساکنین در اوقاتی خاص از روز یا هفته در مکان‌های ملاقات مجتمع‌های مسکونی «اجتماع» یا «گردش» موجب همگون شدن و همبستگی اجتماعی می‌شود. فضاهای انتظار عمومی موجود، امکان ملاقات افراد را فراهم می‌آورد، برای این ملاقات‌ها ممکن است واسطه‌هایی هم وجود داشته باشند. به عنوان مثال افرادی که در یک مجتمع یا یک محله به واسطه موضوعی همچون ورزش در یک مکان مشخص گرد هم جمع می‌شوند، نه تنها عامل شادابی و تفریح ساکنین می‌شود بلکه به نوعی تعامل و همبستگی میان ساکنین ایجاد می‌گردد در نتیجه احساس آسایش در مکان‌های ملاقات ایجاد می‌گردد.

۶-۱- فضا

فضا^{۱۶} واژه‌ای است که در زمینه‌های متعدد و رشته‌های گوناگون از قبیل فلسفه، جامعه‌شناسی، معماری و شهرسازی به طور وسیع استفاده می‌شود و عاملی اثرگذار بر احساس آسایش است. لیکن تکرار کاربرد واژه فضا به معنی برداشت یکسان از این مفهوم در تمام زمینه‌های فوق نیست، بلکه تعریف فضا از دیدگاه‌های مختلف قابل بررسی است. مطالعات نشان می‌دهد با وجود درک مشترکی که به نظر می‌رسد از این واژه وجود دارد، تقریباً توافق مطلق در مورد تعریف فضا در مباحث علمی به چشم نمی‌خورد و این واژه از تعدد معنایی نسبتاً بالایی برخوردار است و تعریف مشخص و جامعی وجود ندارد که دربرگیرنده تمامی جنبه‌های این مفهوم باشد. از این رو در این یادداشت به ذکر برخی کلیات در مورد مفهوم فضا بسنده می‌کنیم. فضا یک مقوله بسیار عام است. فضا تمام جهان هستی را پر می‌کند و ما را در تمام طول زندگی احاطه کرده‌است.

در ارتباط با طبیعت قرار گرفتن و یا در کنج محیط مصنوع قرار گرفتن، نمایان و روشن شود و بدین صورت انسان با لایه‌های دیگر وجود خود که به نوعی دیگر در عالم خارج نیز وجود دارند، آشنا می‌شود و بدین ترتیب شناخت وی از محیط پیرامون و خویشتن افزون می‌گردد (حبیبی، ۱۳۸۷، ۴۰). رلف بر این عقیده است که فهم مکان می‌تواند منجر به احیا و نگهداری مکان‌های موجود و خلق مکان‌های جدید گردد. بدون فهم جامعی از مکان که در برگیرنده مشخصات انسانی است، مشکل می‌توان علت ویژه بودن بعضی از مکان‌ها را توضیح داد (Sowers & Seamon, ۲۰۰۸: ۴۵). ابعاد سازنده هویت مکان مشتمل بر مجموعه‌ای از مفاهیم و کیفیت‌های فیزیکی و رفتاری و ادراکی است. حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و این خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌گردد دستیابی به هویت و در نتیجه باعث بهره‌برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده کنندگان، احساس تعلق به محیط و تداوم حضور در آن می‌شود (رحیمی، ۱۳۹۴: ۲). مارک اوژه^{۱۵} مردم‌شناس فرانسوی فضاهای عملکردی مانند بزرگراه‌ها، کنار جاده، رستوران‌ها، ایستگاه‌های مترو و مراکز خرید به عنوان «غیر مکان» می‌نامید و اینها را برخلاف مکان‌های «انسان‌شناسی» که از نظر اجتماعی مطرح هستند معرفی می‌کند. این مکان‌ها به نوعی تکمیل کننده مکان‌هایی است که به عنوان محله شناخته می‌شود (Reijndorp, Hajer, 2001, 9). محل زندگی به شدت به ساکنین و فضا متصل است. مسکن از دیدگاه نوربرگ شولتز چنین است که اگر بدانید کجا هستید، می‌دانید که هستید. احساس راحتی در خانه حاکی از مکان‌های معناداری است که در آن قادر هستید خود را جهت دهید، هویت خود را بیان کنید و همچنین مکان را بشناسید. این نشان می‌دهد هنگامی که شما در خانه مسکونی زندگی می‌کنید با داشتن یک تشخیص سلامت روان، باید هویتی داشته باشد تا زندگی را معنی دهد. مکان عامل مهمی است که می‌تواند به فضا هویت و معنا بخشد.

۵-۱-۱- مکان و ملاقات‌های اجتماعی

کارکردهای جامعه بشری از راه همکاری و تعاون انجام می‌پذیرد. انسان‌ها جز از طریق اجتماع و تعاون نمی‌توانند زندگی کنند و به حیاتشان ادامه دهند. اگر اجزای جامعه با هم انسجام نداشته باشند جامعه نمی‌تواند به حیات خود ادامه دهد. بنابر این همکاری و

فضا به عنوان یک هندسه سه بعدی از عناصری فیزیکی تشکیل یافته و دارای کالبد می‌باشد و این عناصر فیزیکی در یک نظام سه بعدی با یکدیگر مرتبط می‌شوند. تعریف واضح در مورد فضا را یورگ گروتز^{۱۷} چنین ارائه می‌کند، نزدیک‌ترین تعریف این است که فضا را خلأیی در نظر بگیریم که می‌تواند شیئی را در خود جای دهد یا از چیزی آکنده شود. فضا موجودیتی نیست که تعریف دقیق و مشخصی داشته باشد، با این حال قابل اندازه‌گیری است. فضا در مفهوم موجود خویش به تنهایی هیچ ویژگی خاصی را مطرح نمی‌کند ولی به محض آن که یک گروه انسانی فعالیت را در مکانی مطرح کند، معنای نمادین فضا پدیدار می‌شود. از این پس فضا بستری برای بیان فعالیت و رفتارهای انسانی می‌شود؛ محلی برای تخیل و واقعیت. نظریه پردازان بسیاری در خصوص فضا تعاریف مختلف ارائه نموده اند (حبیبی، ۱۴۰۰).

ادوارد هال^{۱۸} فضاها را به سه نوع تفکیک می‌نماید: (۱) فضاهایی که سازمان ثابت دارند، یعنی فضاهایی که طرح و ترکیب آنها به وسیله داده‌های فیزیکی مانند دیوار یا نرده مشخص می‌شود و ثابت است. (۲) فضاهایی که سازمان نیمه ثابت دارند، همانند برخی ویژگی‌های معماری- جغرافیایی مانند «گرد هم‌آورنده» و «پراکنده کننده».

(۳) فضاهایی که سازمان ثابت ندارند، به وسیله الگوهای رفتاری سازمان داده می‌شوند و طرح و ترکیب آنها ثابت نیست، زیرا با تغییر رفتار دگرگون می‌شوند مانند فضای شخصی (هال، ۱۳۹۸: ۱۳۴).

فضا همان چیزی است که انسان را از عوامل طبیعی محافظت می‌کند و تمامی فعالیت‌های فردی و اجتماعی فرد را در بر می‌گیرد. انسان در فضا نیازهای مادی و معنوی خود را تأمین می‌کند. جوهر اصلی معماری فضاست و در فضای معماری انسان حرکت و زندگی می‌کند. فضا در معماری انواع گوناگون دارد و به طرق متنوعی می‌توان فضا را در معماری دسته‌بندی کرد. برنارد چومی^{۱۹} معمار برجسته معاصر می‌گوید، جوهر فضا بعد توصیفی فضا و موضوعی برای مباحث فلسفی، ریاضی و فیزیک است. فضا جوهر معماری و شهرسازی است.

مفهوم فضا در میان فیلسوفان معاصر نیز بسیار مورد توجه بوده است. از جمله دیدگاه‌های الهام بخش درباره ماهیت فضا که در آن خصلت دو گانه فضا نیز مورد توجه بوده می‌توان به نظرات مارتین هایدگر^{۲۰} اشاره نمود

که در تشریح عمیق مسئله ساختن، سکونت و اندیشیدن بیان شده است. از نظر هایدگر فضا محلی است که برای سکونت و زیستن، خالی و آزاد شده است؛ جایی که برای چیزی باز شده و به ویژه در درون یک کرانه و مرز واقع شده است (سلیمانزاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۷). او در جایی دیگر در تبیین واژه فضا^{۲۱} بر این عقیده است که فضا به معنی جایی است که برای جای‌گیری آماده باشد. فضا به چیزی که یک محدوده و افق رهاست، جا می‌دهد. این تعریف از فضا، می‌تواند تا حدودی با مفهوم مادی فضا، فضایی و جایی که هنوز توسط اشیاء فضایی و مکانی صورت تحقق نیافته است، منطبق باشد. با این حال هایدگر این جا بین بُعد مادی فضا و بُعد صوری فضا تفاوت قائل است. نوربرگ شولتز، فضا را محلی برای گنش‌های انسانی می‌داند و معتقد است فضا در جایی که زندگی وقوع می‌یابد به معنای حقیقی کلمه «مکان» است. او مفاهیم متضاد «محسوسیت» (قرارگاه، مرز یافتن و مرکزی تبخشی) و «گشودگی» (چشم انداز، ارتباط و طول‌مندی) را که از رابطه بنیادی درون و برون حاصل می‌شود به عنوان کیفیت‌های شاخص هر مکان معرفی می‌کند (سلیمانزاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۷) عوامل متأثر از فضا در سه بخش قابل بررسی است:

۱-۱-۶- فضای شخصی

فضایی است با حدود نامرئی که بدن انسان را فرا می‌گیرد و افراد ناخوانده اجازه ورود به فضای شخصی را ندارند. ادوارد هال فضای شخصی را حیاتی کوچک در فضای فیزیکی فرض می‌کند که فرد در مرکز آن قرار می‌گیرد. هنگامی که نوعی ارتباط اجتماعی برقرار می‌کنیم (ارتباط با فرد یا افراد) فاصله فیزیکی معینی را در جهات مختلف بدن خود از دیگران نگه می‌داریم. مجموعه این فاصله‌های فیزیکی فضایی به وجود می‌آورد که فضای شخصی نامیده می‌شود. افراد ساکن در یک مجموعه جهت ارتباط با یکدیگر نیاز به دیدار در مکانی مشخص با یکدیگر هستند تا بتوانند با یکدیگر ارتباط برقرار نمایند. لذا لازمه تعامل افراد با یکدیگر داشتن فضای اجتماعی مشخص است. هرچه فاصله بین افراد بیشتر شود، اطلاعات دیداری، بویایی، گرمایی و جنبشی آنها از یکدیگر کمتر می‌شود و برای حفظ تماس به صدای بلندتری نیاز است. هرچه فاصله بیشتر شود خلوت شخصی بیشتر می‌شود و خلوت تعامل اجتماعی کاهش می‌یابد (مرتضوی، ۱۳۸۰: ۴۱). فضای بین تماس‌های افراد را به چهار دسته تقسیم کرده است: صمیمی، شخصی، اجتماعی- مشورتی و عمومی که فواصل هر کدام متفاوت است (هال، ۱۳۹۸: ۱۴۶).

۶-۱-۲- فضا و روابط اجتماعی

عنوان فضا و روابط اجتماعی دو واژه مهمی هستند که در ارتباطات میان افراد اثر مستقیمی دارند. افراد در فضاهای مختلف با انواع روابط اجتماعی با یکدیگر ارتباط برقرار می‌نمایند. در این برخوردها کیفیت فضایی بسیار حائز اهمیت است. دو نوع کیفیت فضایی گردهم‌آورنده و پراکنده‌کننده مطرح است. اصطلاح گردهم‌آورنده به معنی هموار کننده ارتباطات اجتماعی در مواردی به کار می‌رود که ویژگی‌های معماری-جغرافیایی فضا راه برقرار شدن ارتباط اجتماعی را هموار می‌سازد و پراکنده‌کننده به کیفیتی از جغرافیا یا معماری فضا گفته می‌شود که مانع برقرار شدن روابط اجتماعی ثابت می‌شود (مرتضوی، ۱۳۸۰: ۶۱).

۶-۱-۳- فضا در معماری مجتمع‌های مسکونی

فضا در معماری مجتمع‌های مسکونی، همان چیزی است که معمار برای ما فراهم می‌کند تا بتوانیم هنگام حضور در آن، نیازهای مادی و معنوی خود را برطرف کنیم. فضا همان جایی است که زندگی در آن جریان دارد. خانه فضایی که در آن افراد از عوامل طبیعی و غیر طبیعی محافظت می‌شود و در آن به آرامش می‌رسد. فضا در معماری انواع گوناگونی دارد. فضاها به واسطه گستردگی و تنوع آنها اعم از خصوصی تا خصوصی در جهت رفع نیازهای مادی، روحی و روانی افراد تأثیر مستقیم و بسزایی دارد. البته فضاها دارای تنوع است، این فضا مشتمل بر چهار بخش است؛ فضاهای عمومی، فضاهای نیمه‌خصوصی یا نیمه‌عمومی، فضاهای خصوصی و فضای باز، نیمه‌باز، بسته.

۱) فضای عمومی: آن دسته از فضاهایی که عموم ساکنین بدون نیاز به کنترل حق ورود و حضور در آنان را دارند. مانند خیابان‌ها، پارک‌ها، میداين، بازارها. این دسته از فضاها به واسطه عملکرد و همچنین طیف گسترده مخاطبین دارای بیشترین سهم در حیات جمعی شهروندان می‌باشند و لزوم ارتقای کیفی و کمی این دسته از فضاها بیش از سایر فضاها است (حاجی علی زاده، پورمحمد، ۱۳۹۷: ۴۵). این محیط‌ها به نوعی محیط‌های رفتاری هستند و افراد با شخصیت‌های متفاوت از این فضا استفاده می‌نمایند. یک نظریه وجود دارد که افراد برون‌گرا^{۲۲} نسبت به افراد درون‌گرا^{۲۳} از محیط‌های رفتاری بیشتر استفاده می‌نمایند و تماس‌های نزدیک‌تری با محیط پیرامون (فضای عمومی)

دارند. همچنین جوانان و سالخوردگان از فضاهای عمومی استفاده بیشتری می‌کنند. توجه به دستیابی الگوی مناسب با مکان درختان با آرایش مناسب و نیمکت در فضای باز و فضای باز عمومی که ساکنین بتوانند برای تعاملات اجتماعی روزمره با همدیگر از آن استفاده نمایند، منجر به زنده بودن معابر و فضاهای عمومی می‌گردد (آلکساندر، ۱۳۹۷: ۳۱۰).

۲) فضاهای نیمه‌خصوصی یا نیمه‌عمومی:

یکی از فضاهای با اهمیت بالا این فضاها می‌باشند که متأسفانه از آن غافل شده‌ایم. فضاهای نیمه‌خصوصی نیمه‌عمومی در چهار نکته مهم خلاصه می‌شود:

۱) فضای نیمه‌خصوصی-نیمه‌عمومی به ساکنین داخل یک خانه و یا خانه‌هایی که در خانه آنها به فضای سکو، هشتی یا بن بست باز می‌شود، احساس تملک و امنیت می‌بخشد.

۲) فضای نیمه‌خصوصی-نیمه‌عمومی نشان می‌دهد که در حالیکه ساکنین می‌توانند در فضای کاملاً خصوصی خود بدون مداخله غیر عمل کنند، در فضای نیمه خصوصی گردهم آیند و با مشورت و تماس با یکدیگر تماس بگیرند. این امر در قوت بخشیدن به زندگی اجتماعی صاحبان فضای نیمه خصوصی نیمه عمومی مؤثر است.

۳) فضای نیمه‌خصوصی-نیمه‌عمومی نشان می‌دهد که به چند خانوار تعلق دارد و الزاماً موجب شناسایی و آشنایی ساکنین آن با یکدیگر می‌شود. یکی از نتایج این آشنایی هوشیاری و مراقبت ساکنین نسبت به محدوده فضای مشترک خود است.

۴) از آنجا که فضای نیمه‌خصوصی-نیمه‌عمومی عمدتاً مورد استفاده بهره‌مندان از فضاست لذا از شلوغی و رفت و آمد عموم بر کنار است (توسلی، ۱۳۹۵: ۷۶).

۳) فضای خصوصی: یکی از مسائل مهم در مجتمع‌های مسکونی امروزی ارتباط ناگهانی ساکنین از فضای خصوصی خود به فضای عمومی می‌باشد. در فضای خصوصی فعالیت‌ها و رفتارهایی انجام می‌شود که کاملاً جنبه خصوصی دارند. بنابراین ارتباط مستقیم این فضا با فضای عمومی نادرست است و بایستی حریمی برای آن در نظر گرفته شود. استفاده از فضاهای خصوصی تنها محدود به عده‌ای خاص خواهد بود و رفت و آمد عموم به آن تنها با اجازه آنها صورت خواهد پذیرفت. در منازل و خانه‌های مسکونی اتاق خواب‌ها به نسبت فضای نشیمن

متوسط و بلند تقسیم می‌شود که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۲) بر اساس مقیاس: تعداد واحدهای موجود در مجتمع عامل تأثیرگذار در درک مقیاس می‌باشد. مجتمع‌ها به سه دسته مقیاس کوچک، متوسط و کلان تقسیم بندی می‌شوند که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۳) بر اساس شکل هم‌نشینی فضای باز و بسته: نحوه قرارگیری و هم‌نشینی فضای باز و بسته عامل سوم گونه‌بندی مجتمع‌ها می‌باشد که به سه گروه پراکنده، نواری و متمرکز تفکیک می‌شود و به این گونه نیز پرداخته می‌شود.

۴) بر اساس نحوه چیدمان مجتمع‌های مسکونی: نوع قرارگیری مجتمع‌های مسکونی نسبت به یکدیگر نیز بسیار مهم می‌باشد. البته توجه به سه عامل اول یعنی ارتفاع، مقیاس و فضاهای باز و بسته در نحوه چیدمان تأثیر مستقیم دارد.

۱-۱-۱- کیفیت طراحی مجتمع مسکونی

شکل مجتمع مسکونی به لحاظ کیفیت گونه و طراحی پلان، بسته به وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی خانوار متفاوت است. پیش از طراحی پلان مجتمع مسکونی باید دسته‌بندی فضاها و عرصه‌بندی انجام شود و معیارهایی از جمله الگوهای اقلیمی، فرهنگی و اعتقادی را در نظر گرفت. همچنین لحاظ نمودن کیفیت قرارگیری عرصه‌ها و انعطاف‌پذیری در فضای داخلی پلان بایستی در نظر گرفته شود. سه عامل در طراحی مجتمع مسکونی شاخص می‌باشد:

۱-۱-۱-۱- عرصه‌های پلان

یکی از موارد مهم در طراحی، شناخت عرصه‌های مختلف پلان و بخش اندرونی می‌باشد. اشرافیت و توجه به این موضوع قبل از هر اقدام به ارائه طرح، زمینه ارتقای کیفیت محیطی و احساس آسایش محیطی را فراهم می‌نماید.

۱) عرصه زندگی جمعی: فضای نشیمن، آشپزخانه و غذاخوری از عرصه‌های جمعی خصوصی هستند. این فضاها باید در ارتباط با هم باشند و با فضاهای ورودی و بالکن در ارتباط باشند. آشپزخانه باید در موقعیتی قرار بگیرد که از نور مناسب و تهویه برخوردار باشند و در نزدیکی درب ورودی باشد.

و پذیرایی فضایی خصوصی تر محسوب می‌شوند. بنابراین کنترل دید حاضران در فضای نشیمن به اتاق خواب‌ها نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۴) فضای باز، نیمه‌باز و بسته:

۱) فضای باز: به‌طور کلی در دسترس و با امکانات بالقوه و بالفعل برای حضور همه شهروندان می‌باشد و امکان انگیزش و انتخاب آزاد میان رفتارها، حرکت‌ها و اکتشافات بصری را فراهم می‌نماید. فضای باز می‌تواند به جای آنکه در قالب ساختار فضای باز و سبز تحلیل شوند، در ساختار کاربردی تحلیل گردند. از جمله این موارد می‌توان به پارک‌ها و فضاهای بازی اشاره کرد که می‌توانند در ساختار کاربردی خدمات عمودی طبقه بندی شوند (شوالباخ، ۱۳۹۶: ۶۸).

۲) فضای نیمه‌باز: فضای نیمه‌باز حد فاصل بین فضاهای بسته و باز محاط بر آن در یک بررسی تحلیلی می‌تواند به عنوان فضای ارتباط دهنده این دو شناخته شود. مجموعه عناصری که کاربرد اصلی شان جدا نگه داشتن فضای باز از فضای سر پوشیده بنا محسوب می‌شود، تحرک فضایی قابل ملاحظه‌ای را در کار تلفیق فضای داخلی و خارجی به عهده دارند. بهترین مثال اینگونه فضاها در معماری سنتی «ایران» دیده می‌شود.

۳) فضای بسته: فضای بسته به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها که در فضای بسته یا محدوده سرپوشیده رخ می‌دهد اطلاق می‌شود (حاجی علی زاده، پورمحمد، ۱۳۹۷: ۴۵). فضای بسته بیشتر در پاسخ گویی به نیازهای کاربردی قابل لمس عرضه می‌شود.

۱-۱-۷- گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی

انتخاب نوع و گونه مجتمع‌های مسکونی تأثیر مستقیمی بر شکل‌گیری احساس آسایش در افراد دارد. شناخت انواع گونه مجتمع‌های مسکونی می‌تواند دست‌یابی به احساس آسایش را تسهیل نماید. مجتمع‌های مسکونی بصورت‌های مختلفی ساخته می‌شوند.

شکل و گونه مجتمع‌های مسکونی بر اساس چهار معیار اصلی تفکیک و طراحی می‌شوند:

۱) بر اساس ارتفاع: کیفیت ادراکی مکان، کیفیت دید و منظر، حس محصوریت بستگی به معیار ارتفاع دارد. ارتفاع مجتمع‌ها به سه دسته کوتاه،

همگانی عمومی می‌باشد و در طراحی این فضاها چهار عامل بایستی مد نظر قرار بگیرد. این چهار عامل عبارتند از:

- پیچیدگی: پیچیدگی طراحی پارک‌ها با استفاده مردم از پارک در ارتباط است ساکنین به دلایل گوناگون مانند نشستن جهت رفع خستگی، مطالعه، ملاقات با دیگران و ... می‌باشد. بنابراین پیچیدگی، تغییر فراز و نشیب زمین، گروه‌بندی درختان و... موجب برانگیختگی در استفاده کنندگان می‌گردد.
- تمرکز: تمرکز عامل دیگری برای استفاده افراد از پارک است. مردم به سختی تلاش می‌کنند تا مرکز یا نقطه اوجی برای یک پارک بسازند.
- خورشید: تابش خورشید بخشی از واقعیت پارک برای مردم است. مسلماً استفاده از تابش نور خورشید در استفاده از پارک مؤثر است، البته سایبان در تابستان نیز ضروری است.
- حصار: وجود حصار در جهت نظم دادن و تعیین شکل و حدود یک پارک محدود به یک محله یا مجتمع مسکونی مؤثر است (جیکوبز، ۱۳۹۶)

فضاهایی مانند پارک‌ها و میدان‌ها، عناصر دیگری از محیط ساخته شده هستند که در پرورش احساس جمعی به دلیل ایجاد ارتباط بین محلات و تسهیل شانس روبه‌رویی افراد، مؤثر هستند و این فضاها برای همه افراد ساکن در یک مجتمع مسکونی قابل دسترس هستند و می‌توانند آزادی عمل، ارتباط و رابطه موقت بین افراد را فراهم نمایند (علی نیا، توکلی، ۱۳۹۸: ۳).

۱-۲ - بررسی مطالعات بر روی دو مجتمع مسکونی نمونه موردی:

انتخاب مدل پایه با مقایسه و معرفی دو نمونه موردی مورد مطالعه در تهران:

جهت توجیه دلایل انتخاب دو نمونه موردی از دو نسل از مجتمع‌های مسکونی در تهران که جهت خانه‌دار نمودن کارمندان ساخته شدند، ابتدا نسبت به مطالعه و پژوهش میدانی از دو نمونه موردی و همچنین مصاحبه با ساکنین و پیشکسوتان بومی مورد مطالعه قرار می‌گردد تا با بررسی دو نمونه موردی به درک بهتری در تبیین مفهوم احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی دست یابیم.

۱-۲-۱ - مجموعه مسکونی چهارصد دستگاه در جنوب تهران منطقه ۱۶ (سال ساخت ۱۳۴۰)

مجموعه مسکونی چهارصد دستگاه واقع در نازی‌آباد منطقه ۱۶ شهر تهران می‌باشد، که در سال ۱۳۱۷ شمسی بانک رهنی با مشارکت وزارت دارایی وقت و

۲) عرصه عمومی: برقراری ارتباط و معاشرت در این عرصه اتفاق می‌افتد و شامل اتاق پذیرایی، غذاخوری، ورودی و سرویس بهداشتی مهمان می‌شود. در خانه‌هایی با مترای پایین نشیمن و پذیرایی یکی می‌شوند. پذیرایی باید بهترین و مطلوب‌ترین نوری که ساختمان دریافت می‌کند را داشته باشد.

۳) عرصه خصوصی: این عرصه آرام‌ترین بخش خانه است و به طور کامل مستقل از عرصه پذیرایی طراحی می‌شود. این عرصه شامل اتاق خواب‌ها است که باید به فضاهایی از جمله حمام و سرویس‌ها دسترسی داشته باشد. برای داشتن کیفیت در این فضاها باید نور مناسب و دید مناسب تأمین شود.

۱-۱-۲ - طراحی داخلی مجتمع مسکونی

این قسمت یکی از مهم‌ترین بخش‌های ساخت واحد مسکونی است. اولین گام در طراحی داخلی مجتمع مسکونی شناخت سبک‌های مختلف طراحی داخلی است. طراحی داخلی انواع مختلفی دارد که به دو دسته مدرن و کلاسیک تقسیم می‌شود.

۱-۱-۳ - توجه به طراحی نمای ساختمان

اولین چیزی که باعث زیبایی یک ساختمان می‌شود نمای ساختمان است، پس طراحی نما در طراحی ساختمان بسیار مهم است. در طراحی نما باید دقت شود که نما یک صفحه‌ی دو بعدی نیست و باید به صورت سه بعدی طراحی شود تا ارتباط بصری ایجاد نماید. نماهای ساختمانی عموماً به سبک‌های مختلف و با استفاده از متریاال‌های و مصالح متنوع اجرا می‌شود. از عوامل مؤثر در طراحی نما می‌توان به کاربری، ضوابط شهرداری و شهرسازی، بافت و اقلیم، بودجه و سلیقه کارفرما اشاره کرد. سبک‌های طراحی نما به دو دسته‌ی کلی نمای مدرن و نمای کلاسیک می‌باشد.

۱-۱-۹ - پارک و فضای سبز

پارک‌ها و فضای سبز در مجتمع‌های مسکونی، یکنواختی کارکردی محیط اطراف خود را تحمل می‌نمایند. همچنین سرزندگی و تنوع را به همراه دارد و مرگ و یکنواختی زندگی را پس می‌زنند. این امر نه فقط برای شیوه‌های رفتار اجتماعی ساکنین، بلکه در جهت توسعه رفتار اقتصادی آنها نیز اصلی حیاتی می‌باشد. طراحی پارک‌ها به طور مشخص باید در جهت پیشبرد توسعه محیط پیرامون باشد. پارک‌ها به سان حیاط‌های

۱-۲- ۲- مجتمع مسکونی خیام در شمال غرب تهران منطقه ۵ (سال ساخت ۱۳۹۰)

مجموعه مسکونی خیام در محله شاهین شمالی منطقه ۵ شهر تهران واقع شده است. این مجموعه در سال ۱۳۹۰ آغاز و در سال ۱۳۹۵ به بهره برداری رسید. مجموعه مسکونی مربوط به تعاونی مسکن کارکنان شهرداری منطقه ۵ تهران می‌باشد و با هدف خانه‌دار نمودن کارمندان و کارگران شهرداری ساخته شد. این مجموعه مسکونی دارای ۱۹۳ واحد مسکونی که در سه بلوک بهم پیوسته (متصل) با سه دستگاه پله مجزا که در دستگاه پله دارای دو آسانسور مستقل می‌باشد. دو حیاط مرکزی ۱۵۰ متر مربع نیز مابین سه بلوک متصل طراحی شده است که هدف از طراحی این دو حیاط مرکزی تأمین نور واحدهای میانی مجموعه مسکونی می‌باشد. ضمن اینکه در طبقه همکف این دو حیاط مرکزی سعی شده یک فضای جمعی برای ساکنین اجرا شود. زمین مجتمع مسکونی ۴۰×۱۰۰ متر می‌باشد که مساحت آن ۴۰۰۰ متر مربع است. به دلیل ارزش بالای زمین در منطقه سطح اشغال زمین ۷۰ درصد می‌باشد.

تصویر ۲: نمای کلی از مجموعه مسکونی چهارصد دستگاه (نگارنده) تصویر ۳: نمای کلی از مجموعه مسکونی خیام (نگارنده)

بانک ملی ایران در امر مسکن و ساختمان فعالیت خود را شروع کرد و ساخت مجتمع مسکونی چهارصد دستگاه برای استفاده کارمندان کم درآمد دولت در سال ۱۳۲۳ شمسی را آغاز نمود. هدف طرح احداث خانه‌های ارزان قیمت برای اقشار کم درآمد و کارمندان دولت بود. این کارمندان و کارگران دولت و بخش خصوصی در کارخانه چیت‌سازی، قند و شکر و کارخانه آرد منطقه شاغل بودند. این طرح در دوره خود، طرحی نو و اقدامی کم‌نظیر بود. جالب است که با توجه به توان پایین این کارگران دولت به آنان وام اعطا نمود و بیشتر کارگران از اخذ وام و خرید این ساختمان‌ها سرباز می‌زدند. با توجه به قدمت ساخت این مجتمع‌ها، علاوه بر هدف اصلی طرح که خانه‌دار نمودن اقشار کم درآمد بوده به مواردی بسیاری در حوزه ساخت مسکن توجه شده است. ساخت این واحدهای مسکونی با طراحی و مشارکت مستشاران و مهندسان اروپایی و همکاری مهندسان داخلی در تکمیل پروژه انجام شد. این واحدهای مسکونی در سه دوره زمانی احداث گردید که در فاز یک تعداد ۴ بلوک ۴۰ واحد در سال ۱۳۲۹ افتتاح گردید و مابقی بلوک‌ها در دو دوره زمانی ساخته شد. ضمن اینکه ساخت مجموعه مسکونی در دوره خود یک انقلاب در صنعت ساختمان سازی به حساب می‌آمد. تا قبل از اجرای طرح بخصوص در مناطق جنوبی تهران خبری از مجتمع‌های مسکونی نبود. هدف طرح ایجاد ۴۰۰ واحد مسکونی بود اما این تعداد به ۸۴۰ واحد رسید البته در نوع ساخت با توجه به سال ساخت تغییرات اندکی دیده می‌شود. ضمن اینکه ساختمان‌ها چهار طبقه و هر بلوک ۵ ورودی در هر طبقه دو واحد طراحی با راهروهای مشترک بین دو واحد تعبیه شده است. بین بلوک‌ها فضای وسیعی به عرض حدود ۴۰ متر برای عبور و مرور ساکنین، فضای سبز اختصاصی، بازی بچه‌ها و اجتماع ساکنین وجود دارد و فضای سبز اختصاصی با زمین چمن نیمه‌اختصاصی طراحی شده بود که هم اکنون نیز این در مجموعه فعال می‌باشد. چهارصد دستگاه که از ۸۴۰ واحد مسکونی آپارتمانی تشکیل شده و تراکمی معادل ۶۲۲ نفر در هکتار در زمینی به مساحت ۵۴۰۰۰۰ متر مربع در ناحیه‌ای مسکونی جنوب شهر واقع شده است. ساختمان‌ها بصورت ردیفی قرار گرفته‌اند و فضای باز در وسط بلوک‌ها واقع شده و سطح آن به میزان ۷۵ درصد کل زمین می‌باشد. اکثر آپارتمان‌ها به فضای باز ما بین دو بلوک دید مناسبی دارند (تصویر ۲).

متر از کل صیقات حدود ۳۰۳۰۰ متر مربع می‌باشد که در ۱۱ طبقه شامل ۳ طبقه منفی (دو طبقه پارکینگ و یک طبقه انباری‌ها، تاسیسات ۲۰۰ متر مربع، استخر و مجموعه ورزشی ۱۰۰۰ متر مربع و سالن اجتماعات ۱۰۰۰ متر مربع) و ۸ طبقه مسکونی در روی زمین می‌باشد. سازه بنا اسکلت فلزی است. در طبقه همکف بر گذر اصلی خیابان بصراتی یک واحد تجاری ۵۰۰ متر مربعی نیز ساخته شده است. اجرای مجموعه مسکونی بر اساس اصول و مقررات ملی ساختمان و مقاوم بر برابر آتش سوزی با اعلان و اطفای حریق ساخته شده است و از طرفی مجتمع مسکونی فوق فاقد فضای بازی کودکان، فضای سبز و فضاهای جمعی مناسب است (تصویر ۳).

۱-۳- بررسی پرسشنامه با کمک نرم افزار SPSS: در راستای بررسی نتایج حاصل از پژوهش و همچنین جهت رسیدن به هدف پژوهش «تبیین مفهوم احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی» با کمک نتایج حاصل از مطالعات، پرسشنامه‌ای استاندارد در قالب منظم، با بهره‌گیری از جامعه آماری آمیخته و بهره‌وری از نظریات هر دو دسته خبرگان علمی و عملی تنظیم گردیده است. و پاسخگویان از دو مجتمع مسکونی (مجتمع مسکونی چهارصد دستگاه و مجتمع مسکونی خیام) پرسشنامه را تکمیل نمودند. سوالات پرسشنامه در سه بخش تنظیم شده است که شامل موارد زیر می‌باشد:

بخش اول سوالات به مشخصات پاسخگویان می‌پردازد که شامل: جنسیت، وضعیت تأهل، میزان تحصیلات، وضعیت اشتغال، میزان درآمد ماهانه و طبقه اجتماعی پرسشگر از نگاه خود است.

بخش دوم سوالات شامل: سابقه سکونت در شهر تهران، سابقه سکونت در مجتمع مسکونی، میزان چقدر جرم در محله از نگاه پاسخگو، میزان ناامنی در محله، میزان رفت و آمد با خانواده- دوستان- اقوام و آشنایان و همسایگان، میزان عضویت در مراکز یا انجمن شامل باشگاه ورزشی- اتحادیه صنفی و هیأت‌ها می‌باشد.

بخش سوم سوالات شامل در نه مفهوم ارزیابی شده و اثرگذار بر احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی که شامل موارد ذیل است:

روابط و تعامل اجتماعی (شامل تعاملات اجتماعی در فضاهای باز، تعاملات اجتماعی در فضاهای بسته و تعاملات اجتماعی افراد با سایرین در مجتمع‌های مسکونی) **حس تعلق**، روابط همسایگی، **رضایتمندی**، مکان (مکان و ملاقات‌های اجتماعی)، فضا (شامل فضای شخصی، فضا و روابط اجتماعی، فضا در معماری مجتمع های مسکونی)، گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی، کیفیت طراحی مجتمع مسکونی (شامل بررسی عرصه‌های پلان، طراحی داخلی مجتمع مسکونی، توجه به طراحی نمای ساختمان) و پارک و فضای سبز از دیدگاه ساکنین.

پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت (کاملاً مخالف با امتیاز ۱؛ مخالف با امتیاز ۲؛ بینابین با امتیاز ۳؛ موافق با امتیاز ۴؛ بسیار موافق با امتیاز ۵) تهیه شده و جمعاً ۱۰۰ نفر از ساکنین با سابقه و مالکین دو مجتمع مسکونی برای پاسخگویی با بهره‌گیری از جامعه آماری آمیخته انتخاب شدند و به سوالات پاسخ داده‌اند.

آزمون T: پس از ورود اطلاعات و پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده در نرم‌افزار SPSS با بهره‌گیری از آزمون T که یک آزمون استنباطی برای تحلیل داده‌های پارامتری است و برای بررسی تفاوت بین میانگین‌های دو گروه مستقل بکارگرفته شده و پژوهشگر را در زمینه تصمیم‌گیری یاری می‌نماید. پژوهشگر باید تصمیم بگیرد که تفاوت مشاهده شده بین دو میانگین نمونه (مجموعه مسکونی چهارصد دستگاه و خیام) در اثر عوامل شانس به وجود آمده یا تفاوت مشاهده شده است. بیانگر تفاوت واقعی بین دو جامعه است. به بیانی، این آزمون برای ارزیابی یکسان بودن و نبودن میانگین نمونه‌ای با میانگین جامعه در حالتی به کار می‌رود که انحراف معیار جامعه مجهول باشد، چون توزیع T در مورد نمونه‌های کوچک با استفاده از درجات آزادی تعدیل می‌شود، می‌توان از این آزمون برای نمونه‌های بسیار کوچک استفاده نمود. هم چنین این آزمون مواقعی که خطای استاندارد جامعه نامعلوم و خطای استاندارد نمونه معلوم باشد، کاربرد دارد برای به کاربردن این آزمون، متغیر مورد مطالعه باید در مقیاس فاصله‌ای باشد، شکل توزیع آن نرمال باشد.

جدول ۲: T-Test آزمون تی/ بین دو مجتمع مسکونی

Group Statistics / آمار گروه					
	group	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
			میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد
jensiat	400 dastgah	۵۰	1.9200	.27689	.05538
	khayyam	۵۰	1.6800	.47610	.09522
taahol	400 dastgah	۵۰	1.2400	.66332	.13266
	khayyam	۵۰	1.6800	.85245	.17049
tahsilat	400 dastgah	۵۰	5.2000	1.25831	.25166
	khayyam	۵۰	6.2000	1.19024	.23805
eshteghal	400 dastgah	۵۰	5.6400	1.80000	.36000
	khayyam	۵۰	5.7200	1.45831	.29166
Taamol fazay baz	400 dastgah	۵۰	3.1200	.66583	.13317
	khayyam	۵۰	4.0400	.67577	.13515
Taamol fazay baste	400 dastgah	۵۰	1.7200	.45826	.09165
	khayyam	۵۰	1.7600	.43589	.08718
Taamol ba sayerin	400 dastgah	۵۰	2.4000	.76376	.15275
	khayyam	۵۰	1.1667	.38069	.07771
Hes taaligh	400 dastgah	۵۰	2.9600	.67577	.13515
	khayyam	۵۰	3.0000	.64550	.12910
Ravabete hamsayegi	400 dastgah	۵۰	2.8800	.92736	.18547
	khayyam	۵۰	1.7600	.72342	.14468
rezayatmandi	400 dastgah	۵۰	4.5600	.71181	.14236
	khayyam	۵۰	3.2400	.72342	.14468
Tasir fazay shakhsi	400 dastgah	۵۰	2.8800	.78102	.15620
	khayyam	۵۰	2.3600	.81035	.16207
Tasir fazay ejtemaii	400 dastgah	۵۰	3.2400	.72342	.14468
	khayyam	۵۰	3.1200	.97125	.19425
Tasir fazay omomi	400 dastgah	۵۰	3.5200	.71414	.14283
	khayyam	۵۰	1.4400	.58310	.11662
Tasir fazay nime khososi	400 dastgah	۵۰	4.5600	.86987	.17397
	khayyam	۵۰	4.0400	.78951	.15790
Tasir fazay khososi	400 dastgah	۵۰	2.7600	.77889	.15578
	khayyam	۵۰	2.4400	.86987	.17397
Tasir fazay baz	400 dastgah	۵۰	3.3200	.69041	.13808
	khayyam	۵۰	3.3200	.69041	.13808
Tasir fazay nime baz	400 dastgah	۵۰	3.5600	.71181	.14236
	khayyam	۵۰	1.5600	.71181	.14236
Tasir fazay baste	400 dastgah	۵۰	1.2400	.43589	.08718
	khayyam	۵۰	1.2800	.45826	.09165
Tasir gone mojtme maskoni	400 dastgah	۵۰	1.7200	.45826	.09165
	khayyam	۵۰	1.4000	.50000	.10000
Tasir arse plan	400 dastgah	۵۰	1.2000	.40825	.08165
	khayyam	۵۰	1.7600	.43589	.08718
Tarahi dikheli	400 dastgah	۵۰	2.2000	1.44338	.28868
	khayyam	۵۰	1.7600	1.23423	.24685
Tarahi tama	400 dastgah	۵۰	.5600	1.00333	.20067
	khayyam	۵۰	1.3200	1.31403	.26281
Park&fazay sabz	400 dastgah	۵۰	2.6800	1.51987	.30397
	khayyam	۵۰	.4400	.86987	.17397

منبع: نگارنده

جدول ۳: آزمون نمونه‌های مستقل بین دو مجتمع مسکونی

		Independent Samples Test									
		Equality /Levene's Test for of Variances				t-test for Equality of Means / آزمون t برای برابری میانگین‌ها					
		آزمون لوین برای برابری واریانس‌ها									
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
								Lower	Upper		
jensiat	Equal variances assumed	24.842	.000	2.179	48	.034	.24000	.11015	.01853	.46147	
	Equal variances not assumed			2.179	38.569	.036	.24000	.11015	.01712	.46288	
taahol	Equal variances assumed	7.638	.008	-2.037	48	.047	-.44000	.21602	-.87435	-.00565	
	Equal variances not assumed			-2.037	45.267	.048	-.44000	.21602	-.87503	-.00497	
tahsilat	Equal variances assumed	.244	.624	-2.887	48	.006	-1.00000	.34641	-1.69650	-.30350	
	Equal variances not assumed			-2.887	47.852	.006	-1.00000	.34641	-1.69656	-.30344	
eshteghal	Equal variances assumed	1.874	.177	-.173	48	.864	-.08000	.46332	-1.01157	.85157	
	Equal variances not assumed			-.173	46.019	.864	-.08000	.46332	-1.01261	.85261	
Taamol fazay baz	Equal variances assumed	.043	.837	-4.849	48	.000	-.92000	.18974	-1.30149	-.53851	
	Equal variances not assumed			-4.849	47.989	.000	-.92000	.18974	-1.30149	-.53851	
Taamol fazay baste	Equal variances assumed	.401	.530	-.316	48	.753	-.04000	.12649	-.29433	.21433	
	Equal variances not assumed			-.316	47.880	.753	-.04000	.12649	-.29434	.21434	
Taamol ba sayerin	Equal variances assumed	21.337	.000	7.107	47	.000	1.23333	.17355	.88420	1.58246	
	Equal variances not assumed			7.196	35.546	.000	1.23333	.17138	.88560	1.58107	
Hes taaligh	Equal variances assumed	.190	.665	-.214	48	.831	-.04000	.18690	-.41580	.33580	
	Equal variances not assumed			-.214	47.900	.831	-.04000	.18690	-.41582	.33582	
Ravabete hamsayegi	Equal variances assumed	.091	.765	4.761	48	.000	1.12000	.23523	.64704	1.59296	
	Equal variances not assumed			4.761	45.316	.000	1.12000	.23523	.64631	1.59369	
rezayatmandi	Equal variances assumed	.079	.779	6.503	48	.000	1.32000	.20298	.91189	1.72811	
	Equal variances not assumed			6.503	47.987	.000	1.32000	.20298	.91188	1.72812	
Tasir fazay shakhsi	Equal variances assumed	2.288	.137	2.310	48	.025	.52000	.22509	.06742	.97258	
	Equal variances not assumed			2.310	47.935	.025	.52000	.22509	.06741	.97259	
Tasir fazay ejtemaii	Equal variances assumed	.408	.526	.495	48	.623	.12000	.24221	-.36700	.60700	
	Equal variances not assumed			.495	44.362	.623	.12000	.24221	-.36803	.60803	
Tasir fazay omomi	Equal variances assumed	1.237	.272	11.280	48	.000	2.08000	.18439	1.70926	2.45074	
	Equal variances not assumed			11.280	46.154	.000	2.08000	.18439	1.70887	2.45113	
Tasir fazay nime khososi	Equal variances assumed	.016	.899	2.213	48	.032	.52000	.23495	.04761	.99239	
	Equal variances not assumed			2.213	47.556	.032	.52000	.23495	.04749	.99251	
Tasir fazay khososi	Equal variances assumed	1.660	.204	1.370	48	.177	.32000	.23352	-.14953	.78953	
	Equal variances not assumed			1.370	47.426	.177	.32000	.23352	-.14968	.78968	
Tasir fazay baz	Equal variances assumed	.000	1.000	.000	48	1.000	.00000	.19528	-.39263	.39263	
	Equal variances not assumed			.000	48.000	1.000	.00000	.19528	-.39263	.39263	
Tasir fazay nime baz	Equal variances assumed	.042	.838	9.934	48	.000	2.00000	.20133	1.59520	2.40480	
	Equal variances not assumed			9.934	48.000	.000	2.00000	.20133	1.59520	2.40480	
Tasir fazay baste	Equal variances assumed	.401	.530	-.316	48	.753	-.04000	.12649	-.29433	.21433	

Independent Samples Test / آزمون نمونه های مستقل									
Equality /Levene's Test for of Variances					t-test for Equality of Means / آزمون t برای برابری میانگین ها				
آزمون لوین برای برابری واریانس ها									
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Tasir gone mojme maskoni									
Tasir arse plan									
Tarahi dikheli									
Tarahi tama									
Park&fazay sabz									

منبع: نگارنده

نتیجه گیری

نتیجه سه گانه مؤلفه های کالبدی، عملکردی و اجتماعی شکل گرفته و زمینه رسیدن به مفهوم احساس آسایش تکامل می یابد. ضمن اینکه در بازسازی و ساخت مجتمع های مسکونی و ارتقای وضع موجود، می توان علاوه بر بهره گیری از شاخصه و مؤلفه های ارائه شده با بهره گیری از نظرات متخصصان و صاحب نظران سایر حوزه های مرتبط زمینه رشد و تحول را در مسیر را شاهد باشیم.

۱. مؤلفه کالبدی: مؤلفه های کالبدی محیط، با ایجاد معانی و تأمین فعالیت های خاص، ضمن ارتقای تعاملات اجتماعی، در یکی از فاکتورهای دستیابی به احساس آسایش است. مهم ترین عوامل مربوطه آن شامل مکان، فضا، اصول طراحی محوطه، گونه شناسی مجتمع مسکونی، طراحی پلان های مناسب و پارک و فضای سبز می باشد. این مؤلفه ها بعنوان عوامل عینی معرفی می گردند. (جدول ۴)

بر اساس مطالعات اولیه بر روی عوامل اثرگذار بر احساس آسایش و همچنین بررسی نتایج به دست آمده از خروجی دو پرسشنامه تکمیل شده توسط ساکنین دو مجتمع مسکونی، شناخت مفهوم احساس آسایش در مجتمع های مسکونی در جهت بهره وری بهتر از مکان زندگی از اهداف اصلی پژوهش می باشد. احساس آسایش زمینه رسیدن به جامعه سلامت و شاداب با روابط اجتماعی مستحکم، سرزنده با تعاملات اجتماعی مناسب و پایدار تضمین می نماید. جهت رسیدن به اهداف پژوهش و همچنین رسیدن به یک مدل مفهومی در ابتدا مؤلفه های اثرگذار مربوطه مورد بررسی قرار گرفتند. دو مؤلفه کالبدی و عملکردی و عوامل مربوطه، شاخص های اولیه مورد نیاز بودند که شناسایی شدند. شاخص سوم که بعنوان مؤلفه پیشران و محرک در جهت دستیابی به مفهوم احساس آسایش مورد نیاز می باشد، مؤلفه اجتماعی و عوامل مرتبط با آن می باشد که در

جدول ۴: مؤلفه کالبدی و عوامل مربوطه جهت دستیابی به احساس آسایش

مؤلفه کالبدی		
ردیف	عوامل مربوطه	تشریح عامل
۱	مکان	مفهوم مکان چیزی بیش از جایگاه تجریدی و کلیتی است که چیزهای عینی که دارای مصالح مادی، شکل، بافت و رنگ شکل گرفته است. این چیزها خصلت محیطی را تعیین می‌کند.
۲	فضا	فضا با سه مفهوم ثابت، نیمه ثابت و غیر ثابت اثر مستقیم در تقویت روابط اجتماعی افراد دارد. هرکاری که انسان انجام می‌دهد دارای یک جنبه فضایی نیز هست به عبارتی هر عملی که انجام می‌شود احتیاج به فضا دارد. فضای باز همچون پیاده‌راه‌ها، مسیرهای دوچرخه، فضاهای ورزش صبحگاه، فضاهای نشست‌ها و دوره‌می‌های شبانه میان همسایگان، فضای نیمه‌باز حد فاصل بین فضاهای بسته و باز محاط بر آن در یک بررسی تحلیلی می‌تواند به عنوان فضای ارتباط دهنده این دو شناخته شود و فضای بسته همچون نور طبیعی خورشید، طراحی فضاهای داخلی دلنشین و از همه مهم‌تر سه عامل جذابیت و زیبایی، امنیت و آرامش، دسترسی و سلسله مراتب بر افزایش احساس آسایش تأثیرگذار می‌باشد.
۳	انتخاب گونه مناسب مجتمع مسکونی	نوع و گونه مجتمع‌های مسکونی تأثیر مستقیمی بر قلمروی اجتماعی و عمومی دارد. قلمروی اجتماعی تأثیر مستقیمی بر کیفیت احساس آسایش می‌گذارد. لذا شناخت انواع گونه مجتمع‌های مسکونی و انتخاب درست گونه‌ها در دستیابی به احساس آسایش کمک شایانی نماید. مجتمع‌های مسکونی به چهار دسته بر اساس ارتفاع، مقیاس، شکل هم‌نشینی فضای باز و بسته و نحوه چیدمان تقسیم می‌شوند.
۴	طراحی پلان‌های مناسب	لزوم توجه به سه عرصه‌های اصلی در طراحی هر واحد مسکونی شامل عرصه خصوصی، عرصه عمومی و عرصه زندگی جمعی. بهره‌گیری از ایده مناسب در طراحی داخلی متناسب با معماری ایرانی-اسلامی
۵	پارک و فضای سبز	پارک ستون فقرات در یک مجتمع مسکونی می‌باشد. فضایی برای استراحت، ورزش، پیاده روی، تجمع های کوتاه و ... بطور کلی فضای سبز مکانی برای دستیابی به احساس آسایش و تندرستی افراد می‌باشد.

ماخذ: نگارنده.

مؤلفه عملکردی: مؤلفه‌های عملکردی در صورتی موجب احساس آسایش می‌گردد که با مؤلفه کالبدی همانند یک چرخ دنده دو طرفه با مؤلفه کالبدی عمل نماید. مهم‌ترین عوامل مربوط با آن شامل حس تعلق و رضایتمندی می‌باشد. این مولفه‌ها بعنوان عوامل ذهنی معرفی می‌گردند. (جدول ۵)

مؤلفه اجتماعی: مؤلفه اجتماعی به‌عنوان پیشران و عامل محرک دو مؤلفه کالبدی و عملکردی معرفی می‌گردد. شامل دو عامل روابط و تعامل اجتماعی و روابط همسایگی می‌باشد. این مؤلفه در جهت دستیابی به اهداف پژوهش به همراه دو مؤلفه کالبدی و عملکردی سه عامل اصلی دستیابی به احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی می‌باشند. (جدول ۶)

جدول ۵: مؤلفه عملکردی و عوامل مربوطه جهت دستیابی به احساس آسایش

مؤلفه عملکردی		
ردیف	عوامل مربوطه	تشریح عامل
۱	حس تعلق	حس تعلق رابطه‌ای معنادار بین احساسات، شناخت و ادراک افراد با یک فضا است. حس تعلق در روانشناسی محیطی که با سه رویکرد شناختی، اجتماعی و احساسی مسیر می‌شوند. جهت دستیابی به یک حس تعلق به مکان در طراحی مجتمع‌های مسکونی و دستیابی به احساس آسایش، از توجه به فرهنگ بومی منطقه، بکارگیری اصول معماری سنتی، استفاده از نشانه‌ها و یادمان‌های بومی، ایجاد ارتباط ساکنین با یکدیگر با طراحی فضای باز و نیمه باز عمومی، جهت ارتقای روابط همسایگی و ... شکل می‌گیرد.
۲	رضایتمندی	دو مفهوم حس تعلق و کیفیت محیط زندگی، حلقه ارتباطی و شکل دهنده مفهوم رضایتمندی می‌باشد. رضایتمندی از محیط مسکونی جهت دستیابی به احساس آسایش متأثر از سه عامل است: عوامل فردی؛ میزان ادراک ساکنان از رضایتمندی و تفاوت اولویت‌ها در رابطه با رضایتمندی از محیط مسکونی اشاره دارد. عوامل کالبدی؛ از عوامل مؤثر بر رضایتمندی ساکنان از محیط مسکونی می‌باشد و دارای معیارهایی از جمله خدمات و امکانات عمومی در دسترس، فضای تفریحی و عمومی، ظاهر مطلوب محیط، ازدحام و خلوت، پاکیزگی و نظافت می‌باشد. عوامل اجتماعی؛ به درک میزان رضایتمندی ساکنان از محیط مسکونی اثرگذار است.

ماخذ: نگارنده

جدول ۶: مؤلفه اجتماعی و عوامل مربوطه جهت دستیابی به احساس آسایش

مؤلفه اجتماعی	
ردیف	عوامل مربوطه
۱	روابط و تعامل اجتماعی
۲	روابط همسایگی

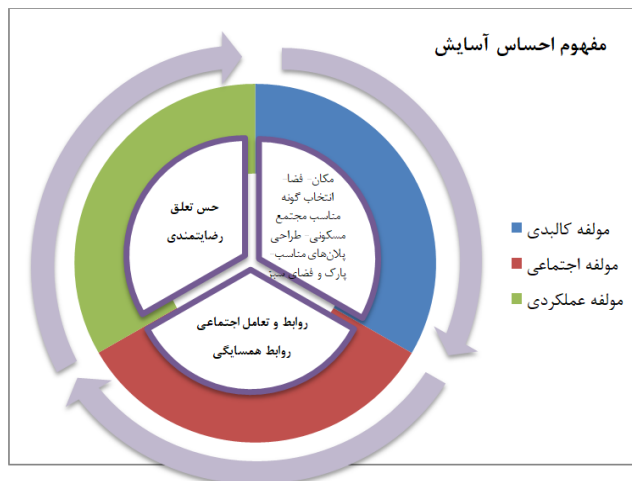
روابط اجتماعی افراد وابسته به دو واژه اجتماع پذیر و اجتماع گریز می‌باشد. برای دستیابی به مفهوم اجتماع محور بایستی واژه اجتماع پذیری تقویت شود. با روابط اجتماعی، اساس بهم وابستگی، اتحاد بین انسان‌ها و انسجام اجتماعی شکل می‌گیرد. که خود به وجود آورنده یکنواختی و تشابه در آداب و رسوم، سلاقی و تفکر می‌شود. روابط اجتماع زمانی ظهور می‌یابد که اعضای آن، ادراک مشترکی از وجود یک تهدید بیرونی را نیز درک نمایند و در صدد مقابله با آن برآیند. لذا زمینه احساس آسایش در افراد فراهم می‌گردد.

تعامل اجتماعی در فضاهای واسطه مابین واحدهای مسکونی و فضاهای مشترک دسترسی به وجود می‌آید.

امروزه بیشترین ارتباط و همسایگی در ساکنین مجتمع‌های مسکونی وجود دارد و همسایگی عاملی برای پیوند اجتماعی ساکنین با یکدیگر می‌باشد.

در روابط همسایگی میان مجتمع‌های مسکونی علاوه بر ویژگی‌های کالبدی بایستی ویژگی‌های غیرکالبدی (اجتماعی، فرهنگی) رعایت گردد.

ماخذ: نگارنده.

دیاگرام ۱: مدل مفهومی بررسی مؤلفه های احساس آسایش در مجتمع‌های مسکونی (نگارنده)

منابع و مآخذ

- حاجی علی زاده، جواد، پورمحمد، اکرم (۱۳۹۷). فضاهای شهری پیاده محور (چاپ اول). تهران: انتشارات اساتید دانشگاه.
- حبیبی، رعنا سادات (۱۳۸۷). تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان. تهران: نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۵، پاییز ۱۳۸۷، ص ۳۹-۵۰.
- حاجی علی زاده، جواد، پورمحمد، اکرم (۱۳۹۷). فضاهای شهری پیاده محور (چاپ اول). تهران: انتشارات اساتید دانشگاه.
- حبیبی، سید محسن (۱۴۰۰). از شار تا شهر (چاپ نوزدهم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حقانی، مهسا (۱۳۹۷). ارتقای تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی، در جهت افزایش حس تعلق به مکان: ارائه راهکارهای طراحی معماری. تهران: کنفرانس بین المللی عمران، معماری و مدیریت شهری و معماری.
- بعلی، فؤاد (۱۳۸۲). جامعه، دولت و شهر نشینی تفکر جامعه شناختی ابن خلدون (چاپ اول). ترجمه غلام رضا جمشیدی‌ها، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بهرام‌پور، عطیه، مدیری، آتوسا (۱۳۹۴). مطالعه رابطه میان رضایتمندی ساکنان از محیط زندگی و میزان حس تعلق آنها در مجتمع مسکونی بلند مرتبه شهرک کوثر تهران. تهران: نشریه هنرهای زیبا، دوره ۲۰، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴، ص ۸۵-۹۷.
- پوردیپیمی، شهرام (۱۳۹۱). شهر، مسکن و مجموعه‌ها (چاپ دوم). تهران: انتشارات آرمان شهر.
- توسلی، محمود (۱۳۹۵). اصول و روش های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران (چاپ دوم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- توسعه شهری در ایران، انتشارات دانشگاه تهران، مرداد ماه ۹۷.
- جوان فروزنده، علی، مطلبی، قاسم (۱۳۹۰). مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن. هویت شهر، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۸، ص ۲۷-۳۷.
- جیکوبز، جین (۱۳۹۶). مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی (چاپ پنجم). ترجمه حمید رضا پارسی و آرزو افلاطونی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- خدائی، زهرا، میره، محمد (۱۳۹۰). مروری بر تجارب جهانی در زمینه تأمین مسکن گروه‌های کم درآمد شهری. اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران، بانک مقالات همایش‌های دانشگاه فردوسی مشهد، آذرماه ۱۳۹۰.
- رحیمی، علی‌رضا (۱۳۹۴). رویکرد و جایگاه تعاملات اجتماعی در طراحی معماری، ص ۱-۹.
- سلیمانزاده، سجاد، حبیب، فرح و اعتصام، ایرج (۱۳۹۸). مدل مفهومی ارزیابی شاخص‌های فضای معماری بر مبنای تطبیق دیدگاه‌های غربی و ایرانی-اسلامی، تهران: پژوهش‌های معماری اسلامی، تابستان ۱۳۹۸، سال هفتم، شماره بیست و سوم، ص ۱۴۳-۱۶۳.
- شارع پور، محمود (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی شهری (چاپ دوم). تهران: انتشارات سمت.
- شوالباخ، گریت (۱۳۹۶). مفاهیم پایه در تحلیل شهری (چاپ اول). ترجمه شادی عزیزی، تهران: انتشارات فکر نو.
- ضرغامی، اسماعیل (۱۳۹۶). نظریه پایداری اجتماعی و مجتمع‌های مسکونی (چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه شهید رجایی.
- علی‌نیا، زهرا، توکلی، محمود (۱۳۹۸). نقش تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی در اقلیم معتدل و مرطوب، دومین کنفرانس ملی عمران و معماری در مدیریت شهری قرن ۲۱، خرداد ۹۸.
- غفاریان، میترا، حصاری، الهام (۱۳۹۵). بررسی عوامل و متغیرهای زمین‌های مؤثر بر رضایتمندی ساکنان از محیط مسکونی. تهران: نشریه علمی پژوهشی مطالعات شهری ۱۸، بهار ۱۳۹۵، ص ۹۱-۱۰۰.
- لنگ، جان (۱۳۸۶). آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط (چاپ سوم). ترجمه علیرضا عینی‌فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مظفری، نگین، لطیفی، بیتا، برک‌پور، ناصر (۱۳۹۴). سنجش و مقایسه میزان رضایتمندی ساکنان از سیستم سکونت (مطالعه موردی: مناطق ۳ و ۱۱ شهر تهران). تهران: نشریه علمی پژوهشی مطالعات شهری ۱۷، زمستان ۱۳۹۴، ص ۷۷-۹۲.
- مرتضوی، شهناز (۱۳۸۰). روان‌شناسی محیط و کاربرد آن (چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- الکساندر، کریستوفر (۱۳۹۷). معماری و راز جاودانگی (راه بی‌زمان ساختن) (چاپ چهارم). ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، تهران: نشر روزنه.
- نوربرگ شولتز، کریستیان (۱۳۸۱). مفهوم سکونت: به سوی معماری تمثیلی. ترجمه: محمود امیریاراحمدی، تهران: انتشارات آگاه.
- نوربرگ شولتز، کریستیان (۱۳۸۷). معنا در معماری غرب (چاپ دوم). ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی. تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی.
- هال، ادوارد تی (۱۳۹۸). بعد پنهان (چاپ دهم). ترجمه: منوچهر طبیبیان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران. زیبایی‌شناسی در معماری.
- Amerigo, M., & Aragones, J. (1997). a Theoretical and Methodological Approach To The Study Of Residential Satisfaction. Journal of Environmental Psychology, vol. 17, no. 1, pp. 47-57.
- Choudhury, I. (2005). A conceptual model of resident satisfaction with reference to neighborhood composition. XXXIII IAHS World Housing Congress: "Transforming Housing Environment through Design", September 27-30, University of Pretoria, South Africa.
- Goodchild, Barry (1977). Housing AND Urban Environment: A Guide to Housing Design Renewal and Urban Planning, Blackwell Science.
- Hajer, Maarten. & Reijndorp, Arnold (2001). In Search of New Public Domain. Rotterdam: NAI Publishers.
- Nesbitt, Kate (1996). Theorizing a New Agenda for Architecture, Princeton Architectural.
- Lawrence, R (1995). Deciphering home, and integration disperspective, in D.Benjamin and Dstea (eds), The home wordsinterpretations, meaning and environment, Ethnoscapes Challeng In the Environmental Social Sciences Aldershot. Avebury.
- Longman (2001). Longman Dictionary of Contemporary English, Kaleme Publisher, Tehran.
- Oxford (2003). Oxford Advanced Learners's Dictionary, Oxford University Press.

Seamon, David & Sowers, Jacob. (2008).
Place & Placelessness Edward Relph ,
Human Geograph, London: Sage.

یادداشت‌ها

- ¹ Christian NorbergSchulz (Born 1926 and death 2000)
- ² house
- ³ Bungalow
- ⁴ Detached House
- ⁵ Row House or Town House
- ⁶ Jane Jacobs
- ⁷ oscar newman
- ⁸ Sociopetal
- ⁹ Sociofugal
- ¹⁰ George Hillery
- ¹¹ Edward Relph
- ¹² Francescato
- ¹³ Amos Rapoport
- ¹⁴ Canter
- ¹⁵ Marc Augé (Born1935)
- ¹⁶ Space
- ¹⁷ jorg kurt grutter
- ¹⁸ Edward T. Hall (Born 1914 and death 2009)
- ¹⁹ Bernard Tschumi (Born1944)
- ²⁰ Martin Heidegger (Born 1889and death1976)
- ²¹ Raum,Rwm
- ²² extroverts
- ²³ introverts